

ESKİ YUGOSLAVYA'DA SIRP MİLLİYETÇİLİĞİNİN TARİHSEL TEMELLERİ VE YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ'NİN DAĞILMASINA ETKİLERİ¹

Sündüs ADAŞ²

Emrah KONURALP³

Öz: Bu çalışmanın amacı 1878 yılında bağımsızlığını kazanan Sırbistan Devleti'nin geçirdiği milliyetçi süreçler ve bu süreçlerin kurucu dinamiklerinden biri olduğu Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin yıkılmasına olan etkilerini incelemektir. Birinci Kosova Savaşı'ndan itibaren bağımsızlıklarını ve özgürlüklerini kaybettiklerini düşünen Sırp milliyetçi hareketi, etnik ve ayrıştırıcı bir milliyetçiliktir. Tasavvur ettikleri Büyük Sırbistan topraklarına sahip olmak için kitleleri harekete geçirerek seferber etmek ve savaşa sürüklemekten çekinmeyen Sırp milliyetçi hareketi beraberinde Yugoslavya'nın sonunu getirmiştir. Bu çalışmada etnik ve ülkesel milliyetçilik kavramları ışığında Balkanlaşma olarak tabir edilen ayrışma ve çatışma durumunun tarihsel evrimi ele alınmış, dağılan Yugoslavya sonrası durum, bu kavramlar bağlamında ve Sırp milliyetçiliğine atıfla analiz edilmiştir. Sonuç olarak, Balkanlaşmaya karşı, milliyetçilik kuramcılarının da önemini ortaya koyduğu etnik çekirdeklerin varlığını göz ardı etmeksizin, bu çekirdekleri canlı bombalara dönüştürmenin önu kesebilecek ve insanlığın eriştiği düşünsel düzeye uygun bir çıkış noktası arayışına olan gereksiniminin altı çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sırp milliyetçiliği, Sırbistan, Yugoslavya, Balkanlaşma.

¹ Bu makale, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanan "Yugoslavya'da Yükselen Milliyetçiliğin Türk Dış Politikasına Etkileri" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

² Bağımsız araştırmacı, e-posta: sundusadas@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5172-8147.

³ Dr. Öğretim Üyesi, Iğdır Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, e-posta: emrah.konuralp@metu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3667-8107.

HISTORICAL FOUNDATIONS OF SERBIAN NATIONALISM IN THE FORMER YUGOSLAVIA AND ITS EFFECTS ON THE DISSOLUTION OF THE SOCIALIST FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA

Abstract: This study aimed to examine the nationalist processes through which Serbia gained its independence in 1878, and the effects of these processes on the collapse of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. The Serbian nationalist movement, centered around the idea that Serbs had lost their independence and freedom since the First Kosovo War is an example of separatist and ethnic nationalism. The Serbian nationalist movement, which does not hesitate to mobilize the masses to conquer the lands of Greater Serbia, dragged the people into war, and brought Yugoslavia’s end. In this study, the historical evolution of the conflict situation called Balkanization in light of conceptual framework of ethnic and territorial nationalisms was discussed. The post-Yugoslavian situation was analyzed in the context of these concepts with special emphasis on Serbian nationalism. As a result, the need to seek a way out of Balkanization, without ignoring the existence of ethnic cores was underlined.

Key Words: Serbian nationalism, Serbia, Yugoslavia, Balkanization.

Giriş

1789 Fransız Devrimi ile gündeme gelen ve milli egemenlik, bağımsızlık, eşitlik, özerklik gibi kavramlarla birlikte gelişen milliyetçilik akımı gücünü kitleleri seferber etmesinden alır. Toplulukların kendi kaderini tayin etme ilkesini beraberinde getiren milliyetçilik, bu akımları benimseyen seçkinlerce 19. yüzyıla gelindiğinde tüm Avrupa’ya yayılmış; çok-uluslu imparatorlukların tahtını sallamış; ulus-devlet olgusu güçlendirmiş; yaratılan yeni ulusları bu uğurda savaşmaya yönlendirmiştir.

Balkanlar’ı da saran milliyetçi rüzgâr, ilk olarak Sırp isyanı ile etkisini hissettirmiştir. Bu isyanı motive eden düşünsel gücü sağlayan Slav milliyetçiliği sadece ırka dayalı bir milliyetçilik değildi. Aynı zamanda Ortodoks Hıristiyanlık inancı ile desteklenen yaklaşımlarla kurgulanmış ve hayata geçirilmiştir.⁴ Giriştikleri isyan ile önce özerklik daha sonra bağımsızlık kazanan Sırp, Birinci Dünya Savaşı’nın ardından tarihte

⁴ Paschalis M. Kitromilides, “Imagined Communities and the Origins of the National Question in the Balkans”, *European History Quarterly* 19, sayı 2 (1989): 149–92; Siniša Malešević, “‘Divine Ethnies’ and ‘Sacred Nations’: Anthony D. Smith and The Neo-Durkhemian Theory of Nationalism”, *Nationalism and Ethnic Politics* 10, sayı 4 (2015): 561–93; Alexander J. Motyl, *Encyclopedia of Nationalism*, 2. baskı (San Diego: Academic Press, 2001).

Güney Slavları birleştiren ilk devlet olan Sırp, Hırvat Sloven Krallığı’nın kurucularından olmuştur. Yaşanan gelişmelerin ardından Yugoslavya Krallığı adını alan ülke, İkinci Dünya Savaşı ile yıkılmış ve yerine Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti kurulmuştur. Ülkesel milliyetçilik güden bu devlet aslında etnik milliyetçiliğe sahip toplulukları içinde barındırmaktaydı. Sırpların diğer milletleri Sırplaştırma politikası ve bu durumun giderek baskı ve şiddete dönüşmesi Federasyonun sonunu getirmiştir. “Büyük Sırbistan” hayalini gerçekleştirmek isteyen Sırp milliyetçilerinin, milliyetçilik meşalesini yeniden alevlendirmesi ile ülke acı bir sona sürüklenmiş ve oldukça kanlı bir savaşa sahne olmuştur. Uluslararası güçlerin müdahalesi ile son bulan savaş beraberinde adaleti sağlamayan barış antlaşmaları getirmiştir. Fakat etnik ve secereci bir anlayışa sahip olan Sırp milliyetçi düşüncesi son bulmamıştır.

Bu çalışmada, ulus ve milliyetçilik üzerinden kavramsal bir çerçeve ortaya konulacak ve ardından Sırp milliyetçiliğinin temelleri, Fransız Devrimi’nden, Eski Yugoslavya’ya çeşitli evreler açısından incelenecek ve bu milliyetçiliğin geçirdiği süreç ile Yugoslavya’nın dağılmasına olan etkileri analiz edilecektir.

1) Ulus ve Milliyetçilik Kavramları

Ulus, aynı dili konuşarak iletişim kurabilen, belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan, ortak geçmiş, gelecek ve kültür bilincine sahip olan, ortak ekonomiyi, kamu kültürünü, yasal ödev ve görevleri paylaşan insanların bir araya gelerek oluşturduğu siyasal bir topluluktur. Şüphesiz, ulus kavramı karmaşık ve soyuttur; dolayısıyla çok boyutludur ve kavramı açıklamak için etnik arka plana da bakmak gerekir. Anthony D. Smith ulusların çoğunun bir etnik topluluğun devamı olduğunu vurgular ve etnik topluluk özelliklerini altı gruba ayırır: kolektif bir ad, bir ortak soy miti, paylaşılan tarihsel anılar, ortak kültürün ayırt edici bir veya birkaç ögesi, belirli bir anavatana duyulan bağ, topluluğun önemli bir bölümü için geçerli olan dayanışma duygusu.⁵

Bir başka önemli milliyetçilik kuramcısı Ernest Gellner ise ulusları insanların yarattığını iddia eder. Ona göre; uluslar insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının ürünüdür. Milliyetçilik olgusunu incelerken özellikle tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişi, kapitalist üretim ilişkilerini, piyasayı, sanayi toplumunun standartlaştırışı etkilerini, modernleşmeyi öne çıkaran Gellner kitlelerin aynı kültürü paylaşmaları halinde ulus olabileceklerini söyler. Öte yandan Gellner, ulusları bir topluluk

⁵ Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, 9. baskı (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1994), 16–23.

halinde var olmayı kendi iradeleri ile seçen gruplar olarak niteler. Şüphesiz, bunlar irade ve kültürü siyasi nedenlerle birleştiren topluluklardır.⁶

Marksist bir tarihçi olan Eric J. Hobsbawm ise ulusları tek bir kıstasla ya da kıstaslar kümesi ile açıklamanın mümkün olmadığını vurgular. Hobsbawm bu kıstasları tanımlama amacından ziyade propaganda amacı için oldukça yararlı bulur. Hobsbawm esasında ulusları ve milliyetçiliği bir toplumsal mühendislik ürünü olarak görür ve ona göre milli bilinç icat edilmiş geleneklerin en yaygın olanıdır.⁷ Ulus fikrinin doğuşunu diğer birçok yazar gibi Fransız Devrimi’ne bağlayan Hobsbawm, çalışmalarını dönemlere ayırır. Fransız Devrimi’nden Birinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar olan ilk dönem Hobsbawm’a göre ulus ve milliyetçilik fikirlerinin şekillendiği dönemdir. 1918-1950 arası olan ikinci dönemde milliyetçilik fikirleri zirveye ulaşır. Yazar yirminci yüzyılın sonuna doğru gelişen milliyetçiliğin ise daha çok bölücü eğilimler taşıdığını savunur.⁸

Görüldüğü üzere, ulus kavramını tek bir tanım üzerinden ele almak oldukça güçtür. Bu kavram sosyal bilimciler tarafından farklı bir yönü ön plana çıkarılarak ele alınmıştır. Milliyetçilik kavramını tanımlamak da tıpkı ulus kavramını tanımlamak kadar güçtür. Milliyetçilik kuramları açısından 1970’ler sonrası dönemin önemli araştırmacılarından biri olan ve Anthony D. Smith’e göre, genel bir milliyetçilik kavramı üzerinde uzlaşmak mümkün değildir. Her milliyetçiliğin kendine özgü kültürel hareketleri, sembolleri, inanç ve hissiyatı bulunmaktadır.⁹

Milliyetçiliğin çıkış noktasını sanayileşme olarak alan Ernest Gellner de endüstri toplumunun ihtiyaç duyduğu mesleki eğitimin, gelişimin, disiplinin ve gereken yapının karşılanması gerekliliğinden bahsetmektedir. Bu gereksinimleri karşılayacak olan kurum da şüphesiz (ulus) devlettir.¹⁰ Devlet düzen sağlayıcıdır. Devlet ile eğitimin şekillendirdiği kültür bir araya gelerek ortaya milliyetçilik fikrini çıkarmaktadır. Sanayileşmiş türdeş toplumları bir arada tutmak daha kolaydır. Bu yüzden milliyetçilik modern

⁶ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk* (İstanbul: Hil Yayınları, 2006), 78.

⁷ Eric J. Hobsbawm, *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit ve Gerçeklik*, 6. baskı (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017), 20.

⁸ Umut Özkırımı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel bir bakış*, 7. baskı (Ankara: Doğu Batı, 2017), 142-46.

⁹ Smith, *Milli Kimlik*.

¹⁰ Faruk Yahşi, “Modernleşme Kavramı Çerçevesinde Ernest Gellner’in Milliyetçilik Kuramına Bakış”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 6, sayı 18 (2017): 707.

toplumların ürünüdür ve bu ürünü sanayileşme şekillendirmiştir. Ernest Gellner’in düşünceleri birçok eleştiri okunun da hedefi olmuştur. Milliyetçiliğin oluşumunu sanayi toplumunun ortaya çıkışına bağlası birçok yazar tarafından reddedilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Yunanistan ve bazı Balkan ülkeleri gibi bölgeleri sanayileşmemiş olmasına karşın buralarda da milliyetçi düşünceler ortaya çıkmıştır. Almanya, İngiltere gibi ülkelerde ise milliyetçi düşüncelerin filizleri sanayi toplumundan çok öncedir. Gellner bu eleştirilerden Balkan milliyetçiliğinin kuramı için sorun teşkil ettiğini kabul etmiştir.¹¹

Eric Hobsbawm ise milliyetçiliğin 1870’lerden 1914’e kadar hızla yükseldiğini vurgular ve bu durumu şaşkıncı bulmaz. Bunun hem toplumsal hem de politik durumun ürünü olduğunu söyler. Birinci Dünya Savaşı’ndan önceki elli yıllık milliyetçilik dönemini kendi deyimi ile yeni proleter sosyalist hareketlerin reddedilmesi dönemidir. Birinci Dünya Savaşı sırasında ve barış antlaşmaları döneminde rüştünü ispatlayan milliyetçilik, diğer ideolojilere ve özellikle sosyalizme karşı büyük bir zafer kazanmıştır. Diğer taraftan, milliyetçilik, Hobsbawm’a göre birleştirici bir kuvvet olmanın aksine ayrılıkçıdır. Oluşturduğu “biz” kavramı ile kendilerinden olmayan ve tehdit oluşturacak onlara karşı bir etnik kimlik edinmeyi zorunlu kılmaktadır.¹²

Hobsbawm’ın dönemlemesinin ötesinde, milliyetçilik her döneme uyum sağlayabilir niteliktedir. Bu müphemlik ve içerikten yoksun oluş geniş kitlelerin desteğini kazanmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca, milliyetçilik kavramı politik ve bilimsel alanlarda farklı anlamlarda kullanılmaktadır.¹³ Bazıları bu kavramla bir bağımsızlık savaşını anlatmak isterken, bazıları da onu değişik halklara karşı yürütülen baskı ve sindirme politikası anlamında kullanır. Tek bir tanım üzerine uzlaşmak olası değildir.

Öte yandan milliyetçilik kavramı aslında oldukça yakın bir tarihte tartışılmaya başlanmıştır. 1970 sonrası sosyal bilimciler milliyetçilik kavramı üzerinde yoğunlaşmış ve yöneltile sorular ile verilen yanıtlar milliyetçilik kuramlarını ortaya çıkarmıştır. Milliyetçilik kuramları; ‘ulus ve milliyetçilik nedir? Uluslar ve milliyetçilik ne zaman doğmuştur? Farklı milliyetçilik türleri var mıdır?’ gibi sorulara yanıt aramaktadır.

¹¹ Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel bir bakış*.

¹² Hobsbawm, *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit ve Gerçeklik*, 147-58.

¹³ Emrah Konuralp, *Ecevit ve Milliyetçilik* (İstanbul: Togan Yayıncılık, 2013).

Milliyetçilik kuramlarını ele aldığımızda karşımıza çıkan ilk yaklaşım, *İlkçi* yaklaşımdır. Bu yaklaşım daha çok bir düşünce biçimidir. İlkçiler ulusları eski çağlardan bu yana gelen doğal yapılar olarak görür. Ulusların farklı dönemlerde ya da farklı çağlarda ortaya çıkmadığını savunur. Daha çok genetik mirasa, dil ve kültüre önem verir.¹⁴ Milliyetçilik kuramları çerçevesinde ikinci yaklaşım *Modernist* yaklaşımdır. Modernistler, ulusların ve milliyetçiliğin sanayi toplumu, ekonomik gelişim, kentleşme gibi süreçlerle hayatımıza girdiğini savunur. Milliyetçilik kavramının eski çağlarda gelişmesinin mümkün olmadığını; bu çağlarda gerekli alt yapının bulunmadığını söylerler.¹⁵ Üçüncü yaklaşım ise *Etno-Sembolcü* yaklaşımdır. Etno-Sembolcüler, ilkçiler ve modernistler arasında bir ortaya yol bulmaya çalışmıştır. Her ne kadar milliyetçiliğin modern çağın bir ürünü olduğunu kabul etmiş olsa da mitlerin, sembollerin göz ardı edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Etno-sembolcü yaklaşımın öncülerinden olan Anthony D. Smith etnik kimliklerin son derece dayanıklı olduğunu savunur. Tarih boyunca süregelen gelişmeler bu kimliklere zarar vermiş olabilir ancak tamamen yok etmesi mümkün değildir. Ona göre etnik kökler zaman içinde yenilenmiş ve sürekliliğini sağlamıştır. Smith milliyetçiliği ülkesel ve etnik milliyetçilik olmak üzere ikiye ayırır.¹⁶ Her iki başlıkta bağımsızlık öncesi ve bağımsızlık sonrası alt kategorilere ayrılmaktadır. Bağımsızlık öncesi milliyetçi hareketler sömürgecilik karşıtıdır ve ulus anlayışları yurttaşlığa dayanmaktadır. Bağımsızlık sonrası milliyetçi hareketler ise, bütünleştirici bir çabaya sahiptir. Farklı etnik grupları yine yurttaşlık esasına dayalı olarak ulus anlayışıyla yeni siyasal topluluk üzerinden birleştirmeye çalışmaktadır. Hem bağımsızlık öncesi hem de bağımsızlık sonrası milliyetçi anlayışlar etnik ve seçereci ulus anlayışını benimsemektedir. Bağımsızlık öncesi milliyetçilikte amaç, ana siyasal birimden ayrılarak yeni bir ulus-devlet kurmakken yayılcı olan bağımsızlık sonrası milliyetçilik düşüncesinde ise ana amaç kurulan yeni devleti güçlendirerek sınırları dışında kalan soydaşları toprakları ile beraber ülkeye katmaktır.¹⁷ Bireyin kolektif bir gruba ait hissetmesini tamamen oluşturulan ulusal kimliğe bağlayan Smith ulusların ve milliyetçiliğin çağrısının evrensel olduğunu savunur. Toprağa dayalı milliyetçi bağımsızlık öncesi hareketler, sömürgecilik karşıtıdır; ve

¹⁴ Abdulvahap Akıncı, “Milliyetçilik Kuramları”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* 15, sayı 1 (2014): 139–41.

¹⁵ Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel bir bakış*, 102–14.

¹⁶ Smith, *Milli Kimlik*, 133–34.

¹⁷ Smith, *Milli Kimlik*.

ulus anlayışları sivil ve ülkeseldir. Toprağa dayalı milliyetçi bağımsızlık sonrası hareketler ise, bütünleştirici olup nüfusun etnik farklarını sivil ve ülkesel ulus anlayışıyla yeni siyasal topluluk üzerinden birleştirmeye çabalar. Etnik milliyetçi bağımsızlık öncesi hareketler, ayrılıkçı ve diaspora milliyetçiliklerdir ve etnik ve şecereli ulus anlayışına dayanılır. Temel siyasal güdülenmeleri, siyasal birimden ayrılıkçılık ve yeni bir etno-ulus kurmaktır. Etnik milliyetçi bağımsızlık sonrası hareketler, etnik ve şecereli ulus anlayışlarına sahip olup irredantist ve pan-milliyetçiliklerdir ve benzer etno-ulusal devletlerin birliği veya dışarıda kalan ‘akrabaların’ topraklarıyla birlikte ilhakı yoluyla genişlemeyi amaçlar.

Smith kuramında “hâl-i hazırda ya da potansiyel olarak bir *ulusu* kuracağı bazı mensuplarınca farz edilen bir halk adına özerklik, birlik ve kimlik edinmek ve bunu sürdürmek için oluşturulan ideolojik bir hareket olarak” tanımlamıştır.¹⁸ Bu yaklaşım milliyetçilik tanımında bulunan üç ana kavrama yer vermektedir. Bunlar ulusal özerklik, ulusal birlik ve ulusal kimliktir.¹⁹ Siyasal elitlerin yönlendirmesiyle sınırları içinde yaşanan ulus-devlete karşı girişilen özeklik savaşımı içindeki bir etnik topluluğun etnik milliyetçiliği, birliğini ve toprak bütünlüğünü koruma refleksi geliştiren ulus-devletin milliyetçiliğine başkaldırıldığında ortaya çıkan gerilim, etniste ve milliyet arasındaki ayrımı toplumsal gerçekliği tek başına temsil eden bir alt-üst ilişkisiymiş gibi sunabilir.²⁰ Bu noktada, ulus-devletin ülkesel milliyetçilik adına kapsayıcı yurttaşlık anlayışını güçlendirmek dışındaki seçeneklere yönelmesi, izleyen bölümde göreceğimiz üzere, büyük trajedilere kapı aranmasına yol açacaktır.

2) Balkanlar’da Milliyetçiliğin Temelleri

Balkan yarımadasının bilinen ilk sakinleri Trakyalılar ve İliryalılardır. Tarihte bilinen tüm Balkan devletleri günümüz devletlerinin temellerinin oluşmasında etkin rol oynamıştır. Gerek Yunan kolonileşmesi, gerek Büyük İskender önderliğinde Makedonya gerekse Roma İmparatorluğu, Balkan coğrafyasını şekillendirmiştir. Bölge Osmanlı yönetimine geçtiğinde ise *millet sistemi* ile yönetilmeye başlanmıştır. Osmanlı millet sistemi,

¹⁸ Smith.

¹⁹ Emrah Konuralp ve Sündüs Adaş, “Makedonya’da İsim Sorunu: Yunan ve Makedon Milliyetçiliklerinin Kıskaçında Kimlik İnşası”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 21 (2020): 318.

²⁰ Emrah Konuralp, “Kimliğin Etni ve Ulus Arasında Salınımı: Çokkültürcülük mü Yeniden Kabilecilik mi?”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 13, sayı 2 (15 Ağustos 2018): 142, <https://doi.org/10.17153/oguiibf.400350>.

Müslümanlar, Hıristiyanlar, Yahudiler ve sapkınlar gibi dinsel çizgilerle ayrılmış kimlikler üzerine inşa edilmiştir. Bu dinsel kimlikler 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar yani milliyetçi rüzgâr hissedilene dek, Osmanlı millet sistemini oluşturmuştur.²¹ Osmanlı, Balkan Hıristiyanlarını, Ortodoks Kilisesi aracılığıyla ve köy idarecileri tarafından yönetmiştir. Ortodoks Kilisesi oldukça önemli bir kurumdu ve bu kurum Osmanlı Devleti tarafından iki tuğlu bir sancak sahibi kılınmıştır.²² Şüphesiz, Kilise milliyetçi düşünceler ortaya çıkana kadar Balkan Hıristiyanlarını bir arada tutmak için oldukça güçlü bir yapıstırıcı görevi üstlenmiştir.²³

Osmanlı İmparatorluğu, Yunanları, Sırları, Karadağlıları, Bulgarları, Arnavutları, Makedon, Ulah ve Trakyalıları yönetimi altında tutmaktaydı. Dubrovnik, Eflak ve Boğdan ise özerk bir yönetimle İmparatorluğa bağlıydı. Dönemin bir diğer önemli gücü Habsburg İmparatorluğu ise Balkan coğrafyasında Macaristan, Hırvatistan, Slovenya topraklarına sahipti. Erdel bölgesi ise özerkti. 1878 tarihine kadar Osmanlı yönetiminde olan Bosna-Hersek ise bu tarihten sonra Habsburg İmparatorluğu yönetimine geçmiştir. Çoğunluğu Katolik olan Habsburg İmparatorluğu oldukça fazla Sırp-Ortodoks nüfusa da sahipti ve farklı renkleri yönetmek Habsburg İmparatorluğu için de güçlü.

Balkanlara hâkim konumdaki iki imparatorluk da deprem öncesi artçı sancıları hissetmiş ve çeşitli reformlar gerçekleştirmeye başlamıştır. Reformların öncelikli amacı düzeni sağlamak ve gücün sarsılmasını önlemek olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu eski şatafatlı günlerine dönmek için önceliğini askeri reformlara vermiş ve Avrupalı devletlerden ordunun ıslahı için üst düzey askerler getirmiştir. Habsburg İmparatorluğu ise daha kökten değişikliklerin yolunu tutmuştur. İmparatorluk, Ortodokslara garanti vermiş, sınır kuşağındaki köylüleri kayıt altına almaya çalışmış ve imparatorluk dili ile ilgili çalışmalar yürütmüştür. İki imparatorluk her ne kadar değişim ve düzen için uğraşsa da bu reformlar başarısız olmuştur.²⁴

1789 tarihinde, Avrupa’nın ortasında gerçekleşen Fransız Devrimi ile beklenen deprem yaşanmış ve Balkan coğrafyasına milliyetçilik tohumları

²¹ Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi* (İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1992), 11.

²² Eryılmaz, *Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi*.

²³ Zeynel Abidin Kılınç, “Çokkültürlülük ve Millet Sistemi”, *Pesa International Journal of Social Studies* 3, sayı 2 (2017): 44–55.

²⁴ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 1: 18. ve 19. Yüzyıllar*, 5. baskı (İstanbul: Küre Yayınları, 2016), 181.

serpilmiştir. 1804 yılından 1887 yılına kadar Balkan yarımadasında ulus-devlet kurmak için çeşitli isyanlar yaşanmıştır. Devrim’den önce Balkan halkı kendini Sırp ya da Bulgar olarak tanımlamaktan oldukça uzak bir noktadaydı. Halk kendini Ortodoks, Katolik ya da Müslüman olarak tanımlamaktaydı.²⁵ Devrim ve Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ile yayılan eşitlik, özgürlük ve özel mülkiyet ve yaşam hakkı gibi liberal fikirler, milliyetçilik fikirlerini tetiklemiştir. Milliyetçiler bu düşünceleri kendilerine göre yoğurmuş ve bireyden daha çok ulus kavramına önem vererek, ortak bir dil, tarih, benzer gelenekler ve aynı dinin mensubu olmanın bireyleri bir araya getirdiği düşüncesini savunmuştur. Öyle ki, milliyetçiler, bireyleri bir araya getiren unsurlardan dilin yapı taşı olduğu düşüncesi ile dil üzerinde çalışmalar yürütmüştür. Bilindiği üzere milliyetçilik ideolojisi oldukça esnek ve döneminin yaygın ideolojilerine kolayca eklenmektedir. 19. yüzyıla gelindiğinde milliyetçilik, liberalizmle eklenmiştir. Liderler ise anayasal devlet düzenine odaklanmıştır. Bu durumda monarşilerin tahtının sallanması kaçınılmaz olmuştur. Hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Habsburg İmparatorluğu Balkan coğrafyasında kendi kültürünü empoze etme çabası içine girmemiştir. Böylelikle topluluklar kendi kültürünü ve dilini koruyup devamını sağlamıştır. Bu sebeple 19. yüzyıla gelindiğinde ayrılmak pek zor olmamıştır. Tarihi belleklerini şarkılarla, efsanelerle, destanlarla, gelenek-göreneklerle gelecek nesillere aktaran bu topluluklar artık bağımsızlığın uzak olmadığı düşüncesini kolaylıkla inşa etmeye başlamıştır. Balkan milliyetçiliğinin en önemli unsurları din, dil ve tarihsel yakınlık olmakla beraber bağımsızlık talepleri sadece romantik milliyetçiliğin bir sonucu değildir.

Toplulukların aynı dili konuştuğu, aynı inancı paylaştığı ve ortak kültüre sahip olduğu insanlarla bir arada yaşama arzusunun dışında ekonomik durum da ulus-devlet fikirlerini güçlendirmiştir. Örneğin, iki imparatorlukta da ticaret Balkan kökenlilerin elindeydi.²⁶ Ticaretle uğraşan ve sürekli seyahat eden bu tüccar sınıfı milliyetçi fikirlerden ilk önce etkilenenler arasındadır. Bu kesim ulus-devlet fikirlerini gerektiğinde finanse ederek fikirlerin yayılması ve başarıya ulaşması için çaba göstermiştir.²⁷ Öte yandan, köylü

²⁵ Mark Mazower, *Bizans’ın çöküşünden günümüze Balkanlar*, 2. baskı (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 80–85.

²⁶ Yelda Demirağ, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi: OTAM*, sayı 13 (2002): 17–18.

²⁷ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, 5. baskı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005), 65–67.

sınıfı içinse ekonomik durum iç açıcı değildi. İsyanların temelinde köylü hareketlerinin olması da bu nedenden ötürüdür. Hem milliyetçi fikirlerin hızla yayılması hem de ekonomik olumsuzluklar, Balkan topluluklarının, kendi kendini yönetme arzusunu arttırmış, kötü yöneticilerin adaletsiz tutumları da bu isteği alevlendirmiştir. Güvensiz hisseden halkın silahlanması ve girilen çete faaliyetlerinin giderek büyümesi, otoriteye karşı silahlı direnişi de beslemiştir. Canlanan ulusal bilinç ile ayrılmaya başlayan topluluklar kendi kurucu ideolojileri çerçevesinde aynı dili konuştuğu, aynı tanrıya inandığı ve aynı ırka mensup olduğu insanlarla kendi ulus-devletinde yaşamak için silahlı mücadeleye girişmiştir.

İlk isyan bayrağı savaşı özellikleri ile bilinen Sırp tarafından çekilmişti. İlk milliyetçi yaklaşımın örneği olarak görülebilecek bir etnik milliyetçilik güden Sırp, Osmanlı İmparatorluğu’ndan çeşitli haklar talep etmiş ve kendi milis gücünü oluşturma, silah taşıma, kendi vergilerini toplama gibi birçok hak kazanmıştır. Kırsal alanda dahi söz sahibi olan ve başıbozukluğun hâkim olduğu Yeniçeri Ocağı’nın adaletsiz uygulamaları, merkezi otoriteye duyulan güvenin azalmasına sebep olmuştur. Hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar bu durumdan rahatsızlık duymuştur. Sırp çareyi örgütlenmekte bulmuş ve daha önce Avusturya ordusunda subaylık da yapmış bir domuz tüccarı olan Karayorgi Petroviç önderliğinde birleşmiştir. Kısa sürede otuz bin kişi örgütlenmiş ve ayaklanma giderek yayılmıştır.²⁸ Dağlardaki çeteciler de bu örgütlenmeye eklenmiş ve giderek milli bir kurtuluş ordusu havasına bürünen bu milis güçler ve Osmanlı ordusu, 1805 tarihinde karşı karşıya gelmiş ve Sırp güçler kazan taraf olmuştur. Her ne kadar Sırp bağımsızlık değil müzakere talep etseler de Rusya’nın Sırp bağımsızlığını destekleyen açıklamaları sonucu dengeler değişmiş ve Sırp güçleri bu kez bağımsızlık için çaba göstermiştir. Ne var ki, Rusya destek vermekten bir süre sonra vazgeçmiş olsa da ayaklanma sonlanmamıştır. Ancak bekledikleri yardımı alamayan Sırp güçsüzleşmiş ve savunma savaşına geçmiştir. Osmanlı ordusu kısa sürede Belgrad’a yürümüş ve yönetimi ele geçirmiştir. Fakat yönetimin yeniden tesisi sorunların çözümünü sağlamamıştır.²⁹

²⁸ Selim Aslantaş, “Sırp İsyanının Uluslararası Boyutu (1804-1813)”, *Uluslararası İlişkiler* 6, sayı 21 (2009): 110.

²⁹ Nagehan Özdemir Üstündağ, “18. Yüzyıl Osmanlı Yönetim Anlayışında ‘Sorun Çözme’ Süreci ve Pazvantoğlu Osman”, *Hacettepe Üniversitesi- Türkiye Araştırmaları Enstitüsü*, sayı 20 (2014): 246–258.

Birinci isyanın başarılı olmaması sonucu Karayorgi Petroviç ülkeden kaçmış ve ikinci Sırp isyanı Miloş Obrenoviç etrafında şekillendirilmiştir. Obrenoviç, 1814 tarihli bir isyanı bastırması karşılığında isyancıların affedilmesini Belgrad Paşası’ndan talep etmiştir. Fakat talep kabul edilse de uygulanmayarak tüm isyancılar idam edilmiştir. Kandırılmış hisseden ve bu hareketin devamının geleceğini düşünen Sırlar yeniden isyan etmiştir. Öte yandan, uluslararası arenanın durgunluğu da onların lehine olmuş ve böylece tüm gözler onlara çevrilmiştir. Osmanlı yönetimi Belgrad Paşası’nı görevden almış ve müzakere masasına oturmuştur. Görüşmeler sonucu Obrenoviç, Sırbistan Knezi ilan edilmiş ve bir Sırp Meclisi kurulmuştur. Böylece vergi toplama hakkı ve idare Sırlara verilmiştir. Ayrıca isyana katılanlar affedilmiş ve Yeniçerilerin toprak sahibi olması yasaklanmıştır. Böylece Sırlar; 1809-1812 Osmanlı-Rus Savaşı sonucu yapılan Bükreş Antlaşması ile özerklik hakkına sahip olmuştur.³⁰ Zaman içinde yönetime karşı gösterilen bir isyan olmamakla beraber, özerkliğini kazanmış olan Sırbistan neredeyse bağımsız bir unsur gibi hareket edebilme olanağına kavuşmuştur. 1830 yılında ilan edilen ferman sonrası, Sırbistan yönetimi artık hanedanlık olabilecek ve artık bir konsey ile bir meclis knezin yetkilerini denetleyecektir. Smith’in tipolojisindeki bağımsızlık öncesi etnik milliyetçi hareketler, etnik ve seçerici ulus anlayışını benimseyerek ayrılıkçılık güder.³¹ Sırp milliyetçi hareketini bu kategoriye örnek olarak verebiliriz. Her ne kadar ilk isyanda ayrılık yerine hak talep edilmiş olsa da Sırp milliyetçi hareketinin esas amacı verili siyasal birimden ayrılarak yeni bir etno-ulus kurmaktır.³² Dolayısıyla, Sırlar, elde ettikleri özerklik ile merkezi otorite ile bağlarını sadece kâğıt üzerinde bırakarak, tam anlamıyla ulus-devlet olmak adına daha fazla çaba göstermiştir.

Milliyetçilik rüzgârının hız kazandığı bu dönemde bölgeden ardı ardına isyan haberleri duyulmuştur. Oldukça güçlü bir kamuoyu oluşturmayı başaran Yunanlar, giriştikleri isyanı başarılı hamlelerle güçlendirmiş ve Britanya’nın desteği ile bağımsız olmuştur. Britanya, Rus güdümünde özerk bir Yunanistan yerine bağımsız ama güçsüz bir Yunanistan’ı tercih ediyordu. Öte yandan Yunanistan’ın konumu çok önemlidir. Bu yeni devlet tasavvur edilen Yunanistan’dan oldukça farklı, güçsüz ve küçüktü. Bu devletin

³⁰ Kemal Karpat, *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 96-101; Jelavich, *Balkan Tarihi 1: 18. ve 19. Yüzyıllar*.

³¹ Smith, *Milli Kimlik*.

³² Konuralp ve Adaş, “Makedonya’da İsim Sorunu: Yunan ve Makedon Milliyetçiliklerinin Kıskacında Kimlik İnşası”.

ilerlemesi ise yıllar alacaktı.³³ Teoride Osmanlı yönetiminde olan fakat pratikte yönetmenin hatta ulaşmanın bile mümkün olmadığı Karadağ’da da milliyetçi isyanlar baş göstermiştir. Fakat Rusya’nın desteğinin öngörülmesi Karadağ’a müdahaleyi engellemiştir. Çoğunluğu Sırp olan ve bu konuda türdeş sayılan Karadağ, etnik milliyetçilik gütmüştür. Yeni bir etno-ulus hedefleyen Karadağ, ayrılıkçı bir ulus anlayışı benimsemiştir. Yine bölgede önemli bir yere sahip olan Tuna Prenslikleri de Rus desteği ile özerkliklerini kazanmayı başarmıştır. Öte yandan, Prenslikler için asıl sorun Osmanlı Devleti’nden ziyade Rus güçleri olmuştur. 1856 tarihli Paris Antlaşması ile Eflak ve Boğdan bölgeleri ‘Özerk Prenslik’ statüsü kazanmış ve üç yıl sonra bu iki özerk Prenslik birleşme yoluna gitmiştir. Ardından prenslik 1866’da Özerk Romanya Prensliği’ne dönüşmüştür.³⁴ Paris Antlaşması ile Rusya bu topraklarda egemenliğini yitirmiştir. Kurulan Eflak-Boğdan Birleşik Prenslikleri aslında Romen ulusal devleti idi.

Görüldüğü üzere, 1860’a gelindiğinde Balkan yarımadasında dört farklı unsur belirir: Tam bağımsız bir Yunanistan, Osmanlı İmparatorluğu’na bağlı özerk statülü Sırbistan, Tuna Prenslikleri ve Karadağ. Bu dört devlet de iç işlerinde bekledikleri düzeni sağlayamamıştır. Darbeler gerçekleşmiş ve kamuda liyakat kalmamıştır. Bir diğer unsur ise dört devletin de üzerinde gölgesi hissedilen büyük güçlerdi. Rusya; Sırbistan, Karadağ ve Prensliklerden elini çekmemiş, onları kendi çıkarlarına göre yönlendirmiştir.

1875 yılına kadar Balkanlar’da ufak boyutlu isyanlar meydana gelse de bunlar başarı ile sonuçlanmamıştır. 1875’te Osmanlı ordusu Bosna-Hersek’te ortaya çıkan isyan hareketi ile meşgulken Bulgarlar ayaklanmıştır. Aralık 1876’da İstanbul’da gerçekleşen Tersane Konferansı’nda büyük devletlerin elçileri Osmanlı İmparatorluğu’ndan Bulgaristan’da iki özerk bölge kurulmasını talep etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bu duruma karşı çıkmış ve bunun sonucunda Rusya dört ay içinde İmparatorluğa savaş ilan etmiştir. 1876 Bulgar İsyanı birçok tarihçi için Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşü anlamına gelmektedir.

Tüm bu süreç boyunca Büyük Sırbistan amacını gerçekleştirmek isteyen Sırbistan, uygun zamanı beklemiştir. Her ne kadar kâğıt üzerinde özerk olsa da bağımsız bir devlet gibi hareket eden ve ordusu bulunan Sırbistan,

³³ Jelavich, *Balkan Tarihi 1: 18. ve 19. Yüzyıllar*, 239–59; Songül Ulutaş, “1821 Mora İsyanı ve Dramalı Mahmut Paşa”, *Yeni Türkiye Dergisi* 3, sayı 2873 (2015): 16–19.

³⁴ Jelavich, *Balkan Tarihi 1: 18. ve 19. Yüzyıllar*, 273–300; Caner Sancaktar, “Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi* 2, sayı 2 (2011): 27–49.

isyanların ardından merkezi otoritenin güçsüzlüğünden faydalanmak istemiştir. Pan-Slavcı çevreler de bu durumu desteklemiş ve bölgeye birçok gönüllü akın etmiştir. Bu gelişmeler Sırp ve Karadağlı liderlerin beklentisinin çok daha ötesindedir. Mayıs 1876 tarihinde bir Rus general, ordunun başına geçmek üzere Belgrad’a gelmiş, Temmuz 1876’da Karadağ ve Sırbistan, Bab-ı Ali’ye savaş ilan etmiştir. Karadağ askerlerinin durumu iyiyken Sırp askerleri için durum pek iç açıcı değildir. Beş bin Rus askeri destek kuvvet olarak gelmiştir; fakat, bu durumu düzeltmemiştir. Yenilenen Osmanlı ordusu bir dizi zafer ilan etmiş ve Belgrad’ın yolunu tutmuştur. Bu evrede Rusya devreye girmiş ve 19. yüzyılın dördüncü Osmanlı-Rus Savaşı başlamıştır.³⁵ Savaşın sonunda Osmanlı İmparatorluğu için çok ağır hükümler taşıyan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma ile özerk bir Bulgaristan kurulurken, Romanya, Sırbistan ve Karadağ artık bağımsız birer devlet olmuştur.

Yeşilköy Antlaşması güç dengesini bozduğu gerekçesi ile diğer devletlerce tepkiyle karşılanmıştır. Bu tarihten sonra Britanya bölge ile ve Osmanlı’nın toprak bütünlüğü ile bire bir ilgilenmiştir. Antlaşmanın revize edilmesi için Rusya’ya uygulanan baskı sonuç vermiş ve baskıların ardından Rusya ve Osmanlı Devleti arasında 1878 Berlin Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Bulgaristan’ın sınırları daraltılmış ve Bosna-Hersek, Avusturya’nın işgal ve yönetimine bırakılmıştır.³⁶ Sırbistan ve Karadağ’ı birbirinden ayıran Yenipazar Sancağı ise Avusturya-Macaristan’ın Sancak’ta garnizon bulundurma, ticari ve askeri iletişim kanallarını kullanma şartı ile Osmanlı Devleti’nde bırakılmıştır. Britanya, İtalya, Fransa Balkanlar’da Ruslara yakın olması beklenen Sırbistan ve Karadağ’ı Yenipazar Sancağı ile ayırmak istemiştir.³⁷

Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları, Osmanlı millet sisteminin altını tamamen oymuş ve farklılıkların tam anlamıyla gün yüzüne çıkmasına sebep olmuştur. Halkın kendini Ortodoks, Katolik, Yahudi ve Müslüman olarak tanımladığı dört yüzyıllık bir dönemden, neredeyse, her dinsel topluluğun devlet sahibi olduğu bir döneme geçilmiştir. Bu yeni dönem beraberinde yeni savaşları, çatışmaları getirecektir. Gerçekleşen antlaşmalar sonrası sahte bir huzur ortamı sağlanmış olsa da korunan mevcut durumu, Avusturya-

³⁵ Jelavich, *Balkan Tarihi 1: 18. ve 19. Yüzyıllar*, 378–385.

³⁶ Oral. Sander, *Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü; Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, 8. baskı (Ankara: İmge Kitabevi, 2014), 248–251.

³⁷ Kemal H Karpat ve Recep Boztemur, “Balkanlar’da Osmanlı mirası ve milliyetçilik”, *Timaş yayınları Tarih inceleme araştırma dizisi*, sayı April 2017 (2012): 130–31.

Macaristan’ın Bosna-Hersek’i işgali bozmuş ve bu gelişmenin ardından Balkan ulus-devletleri kendi aralarında ikili anlaşmalar imzalamıştır. İlk anlaşma Mart 1912 tarihinde Sırbistan ve Bulgaristan arasındadır. Aynı yılın mayıs ayında bu kez masaya Yunanistan ve Bulgaristan oturmuştur. Anlaşmaların içeriği toprak paylaşımı üzerinedir. Balkan devletleri kendi aralarında örgütlenmek ve kendilerini sağlama almak istemiştir. Ekim ayına gelindiğinde Rusya tüm Balkan devletlerini uyarmak için bir ihtar verse de artık savaşı durdurmak olası değildir.³⁸ Harekete ilk geçen Karadağ olmuş ve diğer devletler de ona katılmıştır. Şüphesiz, Bab-ı Ali böylesine bir savaşa hazır değildi. Ordular sayıları ve güçleri bakımından orantısızdı. Osmanlı ordularında çözümlen çok hızlı gerçekleşmiş ve Balkan devletleri için zafere ulaşmak kolay olmuştur. Büyük güçlerin taraflara yaptıkları uzlaşma çağrısı ile Mayıs 1913’te masaya oturlsa da Osmanlı’nın kaybı büyüktür. Avrupa sınırı olarak Midye-Enez hattı belirlenirken, Edirne, Bulgarlara bırakılmış, Selanik ve Girit ise Yunanlara geçmiştir. Arnavutluk topraklarını bölüşeceklerini düşünen Balkan müttefikleri, büyük güçlerin bağımsız bir Arnavutluk isteği ile karşılaşmıştır. Bu durumda oluşan yeni toprak paylaşımı ile Balkan devletleri arasında güç dengesi bozulmuştur. Dengenin bozulması Yunanistan ve Sırbistan’ı Bulgaristan’a karşı gizli bir anlaşma imzalamaya yöneltmiştir. Öte yandan, bu iki ülke, Romanya, Karadağ ve Osmanlı İmparatorluğu ile temas halinde olmuştur. Bu gelişmeleri izleyen Bulgaristan yönetimi mutlak bir zafer öngörerek Sırbistan ve Yunanistan’a saldırı düzenlemiştir. İkinci Balkan Savaşı olarak adlandırılan ve Bulgaristan’a karşı girişilen bu savaşa Romanya, Karadağ ve Osmanlı orduları da katılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu bu kargaşadan istifade ederek Edirne’yi Bulgaristan’dan geri almayı başarmıştır. Savaş sonu imzalanan Bükreş Antlaşması ile Makedonya toprakları paylaşırılmış ve bağımsız bir Arnavutluk kurulmuştur. Sırbistan bu savaşta topraklarını neredeyse iki katına çıkarmayı başarmıştır. Balkan Savaşları ile Osmanlı Devleti Doğu Trakya ve İstanbul hariç Balkan yarımadasındaki tüm hâkimiyetini kaybetmiş ve görüldüğü üzere dağılmayı önlemek için uygulanan yöntemler ve otoriteyi tek bir elde toplama çabası başarılı olamamıştır. Oluşturulmak istenen Osmanlı kimliği bu coğrafyada karşılığını bulamamıştır.³⁹

³⁸ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2: 20. Yüzyıl*, 5. baskı (İstanbul: Küre Yayınları, 2017), 100–102.

³⁹ Jelavich, 103–5.

Birinci Balkan Savaşı genel otoriteye bir başkaldırı iken, İkinci Balkan Savaşı ise üstünlük kurma ve fırsatçılık savaşı olmuştur.⁴⁰ Birinci Balkan Savaşı Batılı devletlerin desteğini görünürken İkinci Balkan Savaşı aynı desteği görmemiştir. Avrupa’nın tesis etmek istediği barışı baltalayan konumunda görülen Balkan devletleri literatüre, bölünme, küçülme, ulus-devlet oluşturma anlamına gelecek ve aşağılamak için kullanılacak olan yeni bir kavram kazandırmıştır: Balkanlaşma ya da diğer adıyla Balkanizasyon. Öyle ki, bu kavram kabileciliğe, geriliğe, ilkelliğe ve barbarlığa geri dönüş anlamında da kullanılmaktadır. Richard Hall’a göre bu kelime bir bölgeyi birbirine düşman küçük devletlere bölme anlamına gelmektedir.⁴¹ Balkanizasyon ulusal kimlik sorunlarının daha yoğun bir şekilde yaşanmasına elverişli bir ortam yaratmıştır.⁴² Coğrafi şartlar da bu unsurları beslemiş ve bölünmeyi kolaylaştırmıştır. Dağlık arazi ulaşım sorununu beraberinde getirmiştir ve bu durum şüphesiz dil ve etnik farklılıkların korunmasını sağlamıştır. Merkez ve taşra arasında koordinasyon sağlanamadığından bu bölgede çetecilik faaliyetleri de yaygınlaşmıştır. Öyle ki, hakkın ve hukukun çetecilikle aranması bölgenin kültürü haline gelmiştir. Bölgede etnik-mikro milliyetçiliğin etkisi ile uzaklaşan ya da uzaklaşmak zorunda kalan imparatorlukların ardından, emperyalist ivme artmıştır. Balkan toplulukları kendi ideal devletlerini kurma amacıyla adımlar atmış ve nitekim bazı bölgelerde ve birtakım alanlarda başarı sağlanmış olsa da ilk etapta cazip gelen bu yeni oluşum, daha sonraları küresel egemen güçlerin kontrolü alanına girilmesiyle sonuçlanmıştır. Etnik bağa dayalı birliktelikler, kendilerinden olmayanı dışlamış ve kısa vadeli adımlar atmıştır. Ayrışan kimlikler bağlı oldukları devletlerin tepkisini çekmiş ve bu durum etnik milliyetçiliği her iki taraf için de güçlendirmiştir.⁴³ Öte yandan Balkan Savaşları sonrasında ortaya çıkan tablo yerel aktörlerin beklediğinden büyük ölçüde farklıdır. Bölünmeler mahalle düzeyine kadar inmiş, etnik gruplar arasında neredeyse duvarlar örülmüştür. Bu doğrultuda özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru Balkanizasyon siyasetin temel belirleyicisi olmuştur.

3) Yugoslavya’da Sırp Milliyetçiliği

⁴⁰ Maria Todorova, *Balkanlar’ı Tahayyül Etmek* (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2003), 18.

⁴¹ C. Richard Hall, *Balkan Savaşları: 1912-1913 I. Dünya Savaşı’nın Provası* (İstanbul: Homer Kitabevi, 2003), 7.

⁴² Sibel Akova, “Balkan Savaşları’ndan Günümüze Batı Balkanlar ve Kültürlerarası İletişim Bağlamında Türkiye ile İlişkiler”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 2 (2012): 189.

⁴³ Yahya Kemal Taştan, *Balkanlar’da Ulusçuluk Hareketleri*, ed. Osman Karatay ve A. Gökdağ Bilgehan (Ankara: Karam ve Vadi Yayınları, 2006), 427–29.

Balkan Savaşları’ndan iki yıl sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun vefat prensi Franz Ferdinand ve eşinin, 28 Haziran 1918 tarihinde Sırpların ulusal bayram olarak kutladığı Kosova Savaşı yıldönümünde, milliyetçi radikal bir Sırp olan Gavrilo Princip tarafından Saraybosna’da öldürülmesi ile Birinci Dünya Savaşı başlamıştır.⁴⁴ Savaşın arkasında birçok sebep bulunmakla beraber bu suikast savaşın görünen başlatıcısı olmuştur.

Binlerce insanın yaşamını yitirdiği bu savaşın sonunda Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorlukları yıkılmış ve miras bıraktıkları topraklarda yeni ulus-devletler yükselmiştir. Çok-uluslu devletlerin yıkılması ve yerine ulus-devletlerin kurulması Balkanizasyonun birinci evresi olarak adlandırılmaktadır.⁴⁵ Birinci Balkanizasyon sürecinde Osmanlı İmparatorluğu’nun, Balkan coğrafyasında çözülmesi ile Bosna-Hersek’i de içinde alan Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı Aralık 1918’de oluşturulmuş ve başka ulus-devletler bu bölgede kurulamamıştır.⁴⁶ Karadağ da zamanla bu krallığa eklenmiştir. Ülke Sırbistan ile Karadağ Krallıkları ve Makedonya’nın büyük bir bölümüne ilâveten, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun dağılmasıyla ‘açığa çıkan’ Hırvatistan, Slovenya ve Bosna-Hersek topraklarını da kapsamıştır.

Smith’in etnik milliyetçilik savına teşkil eden Balkanlar’daki milliyetçiliklere karşın Yugoslavya Krallığı, ortak yurttaşlık bilincine dayalı ülkesel milliyetçi düşünceler üzerine kurulmuştur. Ortak Yugoslav kimliği ile farklılıkların ortadan kalkacağına inanılmıştır. Ancak bağımsızlık sonrası etnik milliyetçiliklerde olduğu gibi, Yugoslavya’da etnik ulus anlayışı kendini göstermeye başlamıştır ve birçok etnik kökeni içinde barındıran bu krallıkta başat güç olmak isteyen iki farklı ulus, birbirleri ile sorun yaşamaya devam etmiştir. Hırvatistan, Yugoslavya düşüncesini savunurken bu ülkede ana aktör olacağını ve içerisinde barındırdığı Sırpı asimile edeceğini düşünse de beklenenin aksine bu durum gerçekleşmemiş ve Sırpı yönetimde daha fazla söz sahibi olmuş, yönetim giderek Sırplaşmıştır. Etnik bir Sırp milliyetçiliği merkezî ve ülkesel bir Yugoslav milliyetçiliği

⁴⁴ Viktoria Butiaiva, “‘Birinci Dünya Savaşı’ Birinci Dünya Savaşı’nın Ana Nedenlerinden Biri Olarak Emperyalizm”, içinde *Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak*, ed. Burak Gülboy ve Bülent Akkuş, 1. baskı (İstanbul: Milenyum Yayınları, 2017), 185–88.

⁴⁵ İbrahim Alper Arisoy, “Balkan Paradoksu: Bir Parçalanma ve Bütünleşme Alanı Olarak Güneydoğu Avrupa”, *Avrasya Etüdleri* 43, sayı 1 (2013): 83.

⁴⁶ Erdem Eren, *Balkanizasyon, Çözüm ve Matruşka Devletler* (Ankara: Alibi Yayıncılık, 2016), 73.

söylemine evirilmiş ve dönemin koşulları Sırplıkla Yugoslavlığı örtüştürmeyi beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasını tetikleyen o meşhur suikastın yedinci yıldönümünde meclise Sırp egemenliğini artıracak bir anayasa taslağı sunulmuştur. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta şudur ki, Hırvat, Sloven ve Müslüman partileri bu taslağa karşı çıkmıştır ve bazı partilerin milletvekillerinin tarihi bir hata ile oylamayı protesto kararı alması sebebiyle yeterli karşı çoğunluk sağlanamamış, taslak onaylanmıştır. Anayasanın kabulünün ardından baskı ve şiddet artmış ve Yugoslav kimliğinin sorunları çözeceği düşüncesi bu gelişmeler ile geçerliğini yitirmiştir.⁴⁷ Tarihte yaşanan olumsuz anıların tekrarlanma korkusuna sahip topluluklar birbirlerine güvenememiş, her etnik topluluk kendi ulusal kimliğinin üstünlüğünü savunarak üstünlük kurmaya çalışmış ve birbirinden uzaklaşmıştır.

Yaşanan gelişmeler Hırvatların kendilerini zor durumda hissetmesine sebep olmuştur. İlişkilerin gerilmesi ve beraberinde yaşanan sorunlar Hırvat politikacı Stjepan Radić’in 1928 yılında Belgrad’ta, mecliste bir Sırp vekil tarafından silahla yaralanıp öldürülmesi ile zirveye ulaşmıştır. Yaşanan bu gelişmelerin ardından otoriteyi sağlamak isteyen Kral Karayorgiyeviç diktatörlüğünü ilan etmiş ve ilk iş Sırp egemenliğini artıracak olan yeni anayasayı duyurmuştur. Sırp milliyetçiliği; ırk, dil, din, kültür, doğum yeri ve benzeri ilksel bağların rolüne odaklı olan ilkçiliği yansıtır. Kral ve dikta rejimi ile artan baskı Hırvatların örgütlenmesine ve tarihte *Ustaşa* olarak karşımıza çıkacak faşist hareketlerin doğmasına sebebiyet vermiştir. Öyle ki, Kral Alexander Karayorgiyeviç, Ustaşa güçlerin organize ettiği bir suikast sonucu yaşamını yitirmiştir. Bu suikast bir yandan gözdağı sayılabilmektedir. Kralın ölümü ile yerine küçük yaştaki oğlu geçmiştir. Yeni kralın yaşının oldukça küçük olması ülkenin naipler tarafından yönetilmesini beraberinde getirmiştir.

Öte yandan, İkinci Dünya Savaşı’nın ayak sesleri Yugoslavya Krallığı’nda oldukça net duyulmuştur. Alman yayılcılığının baskısını üzerinde hisseden Yugoslavya, yaşadığı ekonomik bunalımların da etkisi ile giderek bu ülkeye bağımlı hale gelmiştir. Macaristan, Romanya ve Slovakya’nın da bu ülke saflarına katılması ile Yugoslavya 1942 tarihinde Mihver Devletlere katılmak için antlaşma imzalamıştır. Antlaşmaya göre Yugoslavya tarafsız kalacak fakat savaş sırasında topraklarını geçiş güzergâhı olarak Alman ve İtalyan ordularına açacaktı. Bu imza ordu içinde büyük bir depreme yol

⁴⁷ Tanıl Bora, *Bölgeler, Sorunlar: Yugoslavya Milliyetçiliğinin provakasyonu*, 2. baskı (İstanbul: Birikim, 1995), 41-42.

açmıştır. Hırvatlara sağlanan otonomiye sorgulayan ordu bu gelişmenin ardından harekete geçerek Kralı devirmiş ve yönetime el koymuştur. Gerçekleşen darbe karşısında Almanya, Belgrad’ı bombalayarak ülkeyi işgale girişmiştir. İşgalin ardından askeri yönetim ve Yugoslavya Ordusu koşulsuz Alman birliklerine teslim olmuştur. Böylece Yugoslavya Krallığı fiilen ortadan kalkmıştır.⁴⁸

İşgal boyunca Yugoslavya halkının silahlı bir direniş göstermesi için uygun alt yapı oluşmuştur. Bilinen o ki, silahlı direniş ve gerilla hareketleri bu topraklarda tarih boyu etkili olmuştur. Halk direnişlere gönüllü katılım göstermiştir. Birbirlerine uyguladıkları baskı ve asimilasyon politikasının da gönüllülüğü tetiklediği söylenebilir. İşgale karşı gerçekleşen ilk direniş Sırp milliyetçilerinin örgütü Çetnikler tarafından başlatılmıştır. Aslında Çetnik hareketi 1903’ten beri faaliyet göstermekteydi. Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı’nda dikta rejiminin ilan edilmesinde dahi eylemleri son bulmamıştı. Çetnikler için İkinci Dünya Savaşı, hedeflerine ulaşmak adına bir basamak olmuştur.⁴⁹ Hedefleri türdeş yapıda bir Büyük Sırbistan’ın kurulmasıydı. Arzulanan bu türdeş yapıya ulaşılması içinse farklı unsurların ülkeden gönderilmesi ya da asimile edilmesi savunulmuştur.

İkinci ve en önemli direniş hareketi ise Partizan Hareketi idi. Yugoslav Komünist Partisi Genel Sekreteri Jossip Broz Tito tarafından kurulan bu hareket, ortak bir direniş hareketi için Çetnikler’i işbirliğine çağırır da beklemedikleri yanıt alamamıştır. Partizanların işgale karşı birlik mesajına olumlu yanıt, zorlu koşullarda yaşayan köylülerden gelmiş ve yerel köylülerden oluşan bir silahlı hareket oluşturulmuştur.

Aslında Çetnikler ve Partizanlar, Yugoslavya’nın geleceği konusunda anlaşmazlık içindeydi. Her iki taraf ağır kayıplar vermiştir. Çetnikler, Hırvat ağırlıklı bir yönetim yerine Müttefik güçlerin kazanmasını tercih etmiş ve sürgün hükümetine bağlılıklarını sunmuştur. Partizan lideri Tito tüm bu Çetnik ve Partizan çekişmesine karşı eşitlik tezini savunmuş ve ilk desteğini de Ustaşa güçlerinin saldırıları altındaki Sırp halkından almıştır. Zaman içinde destek ülke geneline yayılmış ve Partizan siyasi düşüncesi devletin düşüncesi haline gelmiştir.⁵⁰

⁴⁸ Bora, *Bölgeler, Sorunlar: Yugoslavya Milliyetçiliğinin provakasyonu*.

⁴⁹ Vladimir Geiger, “Human losses of Croats in World War II and the immediate post-war period caused by the Chetniks (Yugoslav Army in the Fatherland) and the Partizans (People’s Liberation Army and the partizan detachment of Yugoslavia/Yugoslav Army) and the Yugoslav Communi”, *Review of Croatian history* 8, sayı 1 (2012): 86–90.

⁵⁰ Jelavich, *Balkan Tarihi 2: 20. Yüzyıl*.

İkinci Dünya Savaşı, Yugoslavya için aynı zamanda iç savaş niteliği taşımaktaydı. Etnik milliyetçilik güden Sırlar, Hırvatlar, Arnavutlar ve Boşnaklar, eli silahlı Çetnikler, Partizanlar ve Ustaşalar, tüm bu grupların yanında sürgün hükümetini savunanlar ve yeni rejim destekçileri, komünistler ve faşistler karşı karşıyaydı. Herkesin birbirine silah çektiği bu ortamda birliği sağlamak oldukça zor olmuştur. İçeride birliğin sağlanamamasının yanı sıra dış baskılar da kendini göstermiştir. Gerek Britanya gerekse Sovyetler Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kendi gruplarını destekleyerek huzursuzluğu daim kılmıştır. Britanya, Çetnikleri desteklemesine karşın savaşın sonuna doğru politikasını değiştirerek tüm desteğini Partizanlara yönlendirmiştir.⁵¹

1943 tarihine gelindiğinde, Müttefik Devletler⁵² Akdeniz’in kontrolünü ele geçirmeyi başarmıştır. Sicilya’nın bu devletlerce işgali Balkan ülkelerinde büyük yankı bulmuştur. Öte yandan, İtalya’nın bu bölgede kontrolü kaybetmesi ile önemli ölçüde İtalyan silahı Partizanların eline geçmiştir. Almanlar hala bölgede etkin güç olsa da bu durum engellenememiştir. Almanlar için coğrafi konumu sebebiyle önemli olan Sırbistan’ın başkenti Belgrad ise Rus güçleri ve Yugoslav Partizanlarının ortak hareketleri sonucu işgalden arındırılmıştır. Ülkenin kontrolü artık Tito güçlerinin elindeydi. Bu güç iç politikadaki rakiplerini hızlıca ortadan kaldırmıştır.

Savaşın Müttefik Devletlerin zaferiyle son bulmasıyla Yugoslavya için yeni bir sayfa açılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Partizan güçler askeri kontrolü tamamen ele almıştır. Sadece Slovenya ve Hırvatistan’da değil eski Yugoslavya’ya dâhil olan Makedonya ve Kosova’da da kontrol Partizan güçlere geçmiştir. İşgaller sona ermişti ve artık bir dış müdahaleden söz etmek de mümkün değildi. Partizanlar sadece askeri anlamda değil siyasi anlamda da ülkede söz sahibiydi. Tito, hükümeti kurmuş ve yeni hükümet müttefiklerce tanınmıştır.⁵³

Bu yeni yapı tıpkı yerini aldığı Yugoslavya Krallığı gibi ülkesel milliyetçilik temelleri üzerine kurulmuştur. Yurttaşlık bağına vurgu yapılmış, etnik bölünmeler en aza indirilmek istenmiştir. Genel tabloya bakıldığında bütünleşmenin bölgenin geleceği açısından daha makul bir yol olduğu bilirse de ülkesel milliyetçiliğin zaman içinde reddedildiği ve yurttaşlık bilincinin oluşturulamadığı görülecektir. Oluşturulmak istenen Yugoslav

⁵¹ Bora, *Bölgeler, Sorunlar: Yugoslavya Milliyetçiliğinin provakasyonu*, 60.

⁵² Müttefik Devletler: Britanya, Fransa, SSCB, ABD ve Çin.

⁵³ Laura Silber, *The death of Yugoslavia*, 1. baskı (New York: BBC Book, 1995), 204–6.

kimliği gücünü Tito’nun varlığından almış, kök salmayı başaramamıştır. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’ni Balkanizasyonun ikinci evresi olarak nitelendirebilmek mümkündür. Bağımsızlığını kazanan bu devletin ulus-devletten çok uzak, parçalı bir yapıda olması etnik sorunları her dönem sıcak tutmuştur ve ikinci evre beraberinde siyasi istikrarsızlık ve ekonomik bunalımı beraberinde getirmiştir.⁵⁴ Yugoslav kimliği gitmiş ve Sırplaştırma politikası ana politika haline gelmiştir. Başlarda ülke her ne kadar dağılan cumhuriyetleri toparlamış görünse de Balkanizasyon derinleşecek ve en sonunda tam bir parçalanma yaşanacaktır.

Bilinen o ki, Yugoslavya, 1945 ve 1947 yılları arasında dünya tüm hızla iki kutuplu sisteme doğru kayarken ilke etapta SSCB destekçisiydi.⁵⁵ Öyle ki, Eylül 1947’de, 1943 tarihinde lağvedilmiş bulunan Komintern’i ikame etmek üzere oluşturulan Kominform’un (Komünist Partileri Enformasyon Bürosu) kuruluşuna katılmıştır. Her şey sorunsuz gibi resmedilmiş olsa da suyu bulandıran gelişmeler yok değildi. İki ülke arasında Arnavutluk bunalımı yaşanmış ve ilişkiler gerilemeye başlamıştır. Yugoslavya-SSCB gerilimi milliyetçilik izlerinin de diri tutulmasını sağlamıştı. Politikacılar SSCB’nin uyguladığı baskıyı azaltmak ve halk desteğini almak için milliyetçi söylemlere başvurmuş ve oluşturulmak istenen Yugoslav kimliğinden bu politik ortamda uzaklaşmıştır. Bu doğrultuda her cumhuriyet kendi ana kimliğine sarılmıştır.⁵⁶ Her ne kadar halk Yugoslavya çatısı altında birleştirilmiş olsa da milliyetçilerin ana düşüncesi verili siyasal birimden ayrılarak bağımsız ulus-devlet kurmaktır.

Yugoslavya ve SSCB arasında bardağı taşıran son damla 1948 yılında Tito’nun bağımsız bir iktisadi yol belirlemesi olmuştur. İki ülke arasında karşılıklı kılıçlar çekilmiş ve Yugoslavya içinde SSCB’yi destekleyenler tutuklanırken SSCB cephesi tepkisini Kızıl Ordu’yu Yugoslavya üzerine göndererek göstermiştir. Bu süre zarfında Jossip Broz Tito’ya karşı birçok suikast girişimi SSCB tarafından desteklenmiştir. Ayrıca Yugoslavya Komintern’den ihraç edilerek sosyalist blok tarafından boykota maruz bırakılmıştır.⁵⁷ Boykot hareketi Yugoslavya’nın Marshall yardımına dâhil

⁵⁴ Eren, *Balkanizasyon, Çözülme ve Matruşka Devletler*, 73.

⁵⁵ Ivo Banac, “Historiography of the Countries of Eastern Europe: Yugoslavia”, *The American Historical Review* 97, sayı 4 (1992): 1086, <https://doi.org/10.2307/2165492>.

⁵⁶ Bora, *Bölgeler, Sorunlar: Yugoslavya Milliyetçiliğinin provakasyonu*, 60–87.

⁵⁷ Mustafa Kahramanyol ve Fahriye Emgili, “Tito ve Balkan Siyaseti”, *Avrasya Etüdleri* 2, sayı 50 (2016): 315–49.

olmasını ve Batı ile ikili ilişkilerini güçlendirmesi gerektiğini anlamasını sağlamıştır. Gerçekleşen dış borçlanmalar ve ekonomik gelişimin yetersizliği enflasyonu artırmıştır.

Öte yandan Yugoslavya Federasyonu’nun sıkı bir yönetim yapısı olduğunun altını çizmek gerekir. Gizli polis teşkilatı tüm ülkeye konuşlandırılmıştır. Aslında bu sıkıyönetim Balkan coğrafyasında yıllardır süren milliyetçi çatışmaların belini kırmıştır. Sert merkezi yönetim ile insanları tek bir çizgide tutmak kolaylaşmıştır. Ekonomik sıkıntıların getirdiği başkaldırılar halkın çeşitli reformlar sonucunda bazı kazançlar elde etmesini de sağlamıştır.⁵⁸ Bu kazançlardan biri Sırbistan Komünistler Birliği’nin lideri ve gizli polis şefi Alexander Rankoviç’in tasfiye edilmesidir. Bu günden sonra insanların temel hak ve özgürlüklerinin arttığını söylemek mümkündür. Ne var ki Balkanlar’da yaşanan her gelişme büyük bir soruna davetiye çıkarmaya hazır beklemektedir. Rankoviç’in Sırp oluşu ve tasfiyesi Sırp tarafından milliyetçi bir bakış açısı ile yorumlanmış ve tasfiyeden sonra Sırp’ların merkezi yönetime bağlılığı giderek azalmıştır.⁵⁹

1974 yılına gelindiğinde yürürlüğe konulan yeni anayasa ile cumhuriyetlerin yetkileri kapsamlı bir şekilde açıklanmıştır. Federasyonun iki özerk bölgesine –Kosova ve Voyvodina- birçok yeni hak tanınmıştır. Tanınan bu haklar, özerk iki bölgeyi neredeyse ana cumhuriyetlere eş kılmıştır. En önemli hakları kendilerini ilgilendiren konularda veto hakkına sahip olmalarıdır. Özerk bölgelere verilen haklar en çok Sırbistan’ı rahatsız etmiştir. Bunun sebebi Sırp’ların, Sırbistan Cumhuriyeti’nin zayıflatılmak istendiğini ve federasyon içinde başat güç olmaktan alıkonulduğunu düşünmesidir. Sırp milliyetçilerine göre 1974 Anayasası, Sırp’ların savaşta kazandıklarını barışta kaybetmesi anlamına gelmekteydi. Genel tabloya bakıldığında bu düşünceleri yersiz değildir. Sırp’ların etkisini azaltma çabası geçmiş tecrübelerden alınan derslerin yansımalarıdır. Bu anayasada diğer dikkat çekici gelişme ise Tito’nun ömür boyu Yugoslavya Başkanı seçilmiş olmasıdır.⁶⁰

⁵⁸ Doğancaz Başaran, “Pax-Amerikana Kavramı ve Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Balkanlar Politikasının Dönüşümü”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 4, sayı 1 (2018): 37–52.

⁵⁹ İlhan. Uzgel, “Sosyalizimden Ulusçuluğa: Yugoslavya’da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması”, 2000, 225–27.

⁶⁰ Giray Saynur Bozkurt, “Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar”, *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 10, sayı 2 (2010): 54.

Dengelerin son derece hassas olduğu Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’ni oluşturan tüm cumhuriyetlerde etnik gruplar iç içe geçmiştir. Bu bağlamda yaşanan gelişmeler ile etnik milliyetçilikler giderek artmaktaydı. Uygulanan baskı ve ekonominin kötü gidişatı işleri tamamen zorlaştırmıştır. Tüm bunların üstüne 4 Mayıs 1980 tarihinde ülkenin kurucu lideri ve tüm bu mozaığın tutkalı olarak nitelendirebileceğimiz Tito vefat etmiştir. Tito’nun kendi deyimiyle, kristal bir küreden ibaret olan Yugoslavya, artık emin ellerde değildi.⁶¹ Tito’nun ölümü herkesin endişe ile beklediği kaçınılmaz sonu temsil ediyordu. 1971 Anayasası’na eklenen devlet başkanlığının cumhuriyetler arasında el değiştirmesi yöntemi Tito tarafından son zamanlarda sık sık dile getirilmişti. Gerçekleşecek rotasyon ile cumhuriyetler arası adalet ve eşitlik sağlanacaktı. Ayrıca yönetimin tek bir etnik grubun elinde toplanmayacak olmasıyla milliyetçi düşüncelerin körelmesi beklenmiştir. Tito’nun yerine Makedonya’yı temsil eden Lazar Kolişevski devlet başkanlığı görevine getirilmiştir. Voyvodina’dan Stefan Doronsjski ise Komünist Birliği’nin yönetimine geçirilmiştir.⁶²

Federasyon içinde milliyetçi rekabete geçiş dönemi olan Tito sonrasında ekonomik sıkıntılar emekçileri eylem ve grevler organize ederek hak arayışına sevk etmiştir. Bu hareketler cumhuriyetlerce büyümeden önlenmek istenmiş ve halk üzerinde baskı artırılmıştır. Her ne kadar tüm cumhuriyetler anayasa üzerinde eşit konumda da olsa gerçekte bu durum böyle değildir. Ekonomik olarak güçlü olan cumhuriyetler diğerlerini kambur olarak görürken, kötü ekonomiye sahip olan cumhuriyetler ise merkezin kendilerine daha çok yatırım yapmasını beklemiştir. Bu beklentiler ve huzursuzluklar halk tabanında milliyetçilik ateşini yeniden alevlendirmiş ve ilk kıvılcım Kosova’dan gelmiştir. Sırlar, tarihi boyunca çekişmelerin merkezi olan ve Tito’nun ölümü ile kendi toprakları sayarak efsanevi bir anlam yükledikleri Kosova’ya yüzlerini dönmüştür.⁶³ Aslında Tito’nun Kosova’ya verdiği birtakım haklara ve özgürlüklere de karşı çıkan Sırlar Tito’nun ölümü ile hesap gününün geldiğini düşünerek politikalarını Kosova eksenine çekmiştir. Öte yandan Federasyonun en fakir bölgesi de şüphesiz Kosova’dır. Kosovalı Arnavutlar bu durumdan rahatsızlık duymaktaydı. Eşitsizliğin giderilmesi için 1960-1980 arası gerçekleştirdikleri eylemler ile bazı haklar kazanmayı

⁶¹ Erdal Arap ve Selcen Bayün, “Josip Broz Tito”, *Hukuk Gündemi*, sayı 2 (2014): 80.

⁶² Jelavich, *Balkan Tarihi 2: 20. Yüzyıl*, 433.

⁶³ Gaye Yavuzcan, “Realiteden Mite: Kosova Savaşı (1389) ve Efsanesi”, içinde *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, ed. Aşkın Koyuncu, c. 1 (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Balkan ve Ege Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2016), 103.

başarsalar da Tito’nun ölümü sonrası Sırp politikaları ile eylemlerin başarıya ulaşmayacağı konusunda hem fikir olmuş ve ortak paydada buluşup bağımsız Kosova için çalışmaya başlanmıştır. Bağımsızlık öncesi etnik milliyetçilik güden Kosovalılar, yeni bir etno-ulus hedefinde birleşmiştir. Tarihler Mart 1981’i gösterdiğinde Arnavut tarih profesörü Ahmet Malloko’nun tutuklanmasına tepki göstermek adına öğrencilerin Priştine Üniversitesi’ni işgal etmesiyle gösteriler başlamıştır. Aslında başlarda öğrencilerin okul şartlarının iyileşmesi taleplerinin olduğu gösterilerde zaman içinde siyasi talepler de açıklanmıştır. Gösteriler kısa zamanda kitlelere yayılmış ve Kosova için bağımsızlık sesleri duyulmaya başlanmıştır. Yugoslav Ordusu’nun yaklaşık yüzde 80’i Sırp olduğundan kolluk kuvvetlerini yönetmek Sırlar için çokça kolay olmuştur. Federal hükümet Kosova’da olağanüstü hal ilan etmiş ve gösteriler güç kullanarak bastırılmıştır. Fakat bu sindirilme Kosovalı Arnavutları illegal örgütlenmeye yöneltmiştir.⁶⁴

Sonraki süreçte, 1986’da Sırp Bilim ve Sanat Akademisi, 1945’ten beri var olan ancak Tito döneminde seslerini çıkaramayan Sırp milliyetçilerinin bir manifestosunu yayımlamıştır. Manifestoya göre Yugoslavya’nın öz evlatları olan Sırlar baskı ve zulümle karşı karşıyaydı ve daha fazla hak talep etmekteydi. Öte yandan, Sırp milliyetçilerin zaman içinde gerçekleştirdikleri hamlelerle kendi sonunu hazırladığını da belirtmek gerekir.

Şöyle ki, bu dönemde Sırbistan Komünist Partisi’nin başında Ivan Stamboliç bulunmaktaydı. Stamboliç, Federasyonun devamını destekleyen, ılımlı bir politikacıydı ve diğer cumhuriyetlerle iletişimi koparma niyetinde değildi. Kosova konusunda da taraflarla iletişim kurmayı ve Kosovalı Arnavutları bağımsızlık fikrinden uzaklaştırmayı hedeflemiştir. Ancak Sırp halkı, Kosova’nın özellikle Arnavutlaştırıldığına inanıyordu. Kosova sorunu şovenizmle beslenmiş, 1981’de gerçekleşen olayların bir savaş ilanı olduğu düşünülmüş, bölgeden sürekli Kosovalı Sırlara karşı girişilen “insanlık suçu” haberleri servis edilmiştir. Bölgede milliyetçiliğin yükselmesinde medyanın etkisi de yadsınamaz bir gerçektir.⁶⁵ 1984 tarihine gelindiğinde Stamboliç yerine Sırp şovenist Slobodan Miloseviç, Sırbistan Komünist Partisi’nin başına geçmiş ve kısa sürede büyük üne kavuşarak liderliğini pekiştirmiştir. Bu başarısının ardında gerçekleştirdiği ateşli milliyetçi konuşmalarının payı büyüktür. Miloseviç Sırbistan’ın ya Kosova ile

⁶⁴ Hüseyin Savaş, “Dünü ve bugünyle Kosova Sorunu II”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* 25, sayı 1 (2001): 100–103; Bora, *Bölgeler, Sorunlar: Yugoslavya Milliyetçiliğinin provakasyonu*.

⁶⁵ Savaş, “Dünü ve bugünyle Kosova Sorunu II”, 102–3.

birleşeceği ya da yok olacağı şiarını benimsemiştir ve bunu halka empoze etmeyi başarmıştır. Konuşmalarının ana konusu “Büyük Sırbistan” olan Miloseviç, 1989’a gelindiğinde Voyvodina ve Kosova’nın özerkliklerini kâğıt üstünde bırakmıştır.⁶⁶ Miloseviç’in masaya koyduğu “Büyük Sırbistan” haritası, bir Sırp boyu olduğu düşünülen Karadağ ve Güney Sırbistan olarak adlandırılan Makedonya’nın tamamını, Sancak bölgesini ve Bosna-Hersek topraklarının büyük bir bölümünü ve başta Dalmaçya olmak üzere Hırvatistan’ın büyük bir bölümünü kapsamaktaydı. Miloseviç’in verdiği karar Federal Anayasa’ya aykırıydı fakat Sırbistan bu kararı yüzünden cezalandırılmamıştır. Federasyon’un Sırbistan’a ceza vermeme sebebi, hali hazırda Sırp halkının kendini dışlanmış ve yönetimde baskın olmasına karşın güçsüz hissetmesidir. Verilecek herhangi bir cezanın Sırp halkını ateşlemesinden çekinilmiştir. Öte yandan uzun zamandır hassas olan dengeler Sırbistan’ın cezalandırılmaması ile tamamen ortadan kalkmıştır. Bu durum diğer cumhuriyetleri cesaretlendirmiş ve ardı ardına yeni partiler kurulmuştur. Yeni kurulan milliyetçi partiler halk tarafından da destekleniyordu.

Federasyonda yaşanan gelişmeler, politikacıların milliyetçi söylevleri yüzünden küllenemezken, ekonomik durumun olumsuzluğu da sakinleşmeyi engellemiştir. Diğer cumhuriyetler ile karşılaştırıldığında görece daha iyi durumda olan Slovenya ve Hırvatistan’da da bağımsızlık sesleri duyulmuştur. Sırbistan ise Kosova’ya uyguladığı ayrılıkçı politikaları Slovenya ve Hırvatistan’a da uygulamaya başlamış ve bu iki ülkeden ürün alımını durdurmuştur. Bunun yanında bir ceza yöntemi olarak Hırvat kökenli yurttaşların mallarını kamulaştırmıştır. Miloseviç tamamen Büyük Sırbistan hayallerine odaklanarak tüm adımlarını bu amaca ulaşmak için atmaktaydı. Yarattığı yönelimin aslında en büyük düşmanı Hırvatistan’dı. Bunun sebebi, Miloseviç’in diğer cumhuriyetleri daha kolay alt edilebilir görmesi ve Hırvatistan’ı alt etmeyi önemli bir eşik saymasıdır. Tüm bunların yanı sıra, yıllardır sürdürülen dinsel düşmanlık da sebepler arasında gösterilebilir. Miloseviç, Katolik Hırvatları Ustaşalara gönderme yaparak faşist vampirler olarak nitelemekteydi. Üstelik ülkenin kurucu lideri Jossip Broz Tito’nun Sırplardan nefret ettiği ve bir Hırvat olması sebebiyle Sırpların aleyhine sınır çizdiği gibi haberlerle Tito’nun ismini karalama çabaları yürütülmekteydi.

⁶⁶ Amir Jakupi, “Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti İçindeki Kosova Özerk Bölgesi Sorunu (1980-1989)”, *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 6, sayı 1 (Temmuz 2017): 204-10.

Birçok okulda Tito’nun resimleri kaldırılmış ve olumsuz bir şekilde ismi politikaya alet edilmiştir.⁶⁷

İlk bağımsızlık adımları Federasyonun en türdeş nüfusuna sahip Slovenya’dan gelmiştir. Ardından Hırvatistan ve Bosna-Hersek’te de sesler yükselmeye başlamıştır. Öte yandan, Bosna-Hersek ve Makedonya’nın olaylara daha temkinli yaklaştığını söyleyebiliriz. Tüm cumhuriyetlerde yaşanan bu olumsuz gelişmeler karşısında federal hükümet harekete geçme kararı almış ve 1989 yılında Yugoslavya Federasyonu’nun başına geçen Ante Markoviç, serbest ekonomi piyasasına geçmek için çalışmaya başlamıştır. Bu gelişme insanları biraz umutlandırırsa da altı ay gibi kısa bir sürede ekonomi yeniden kötüye gitmeye başlamış ve bu durum sadece milliyetçiliği keskinleştirmiştir.⁶⁸

Bu ortamda Komünist Partiler de işlevlerini yitirmiş ve fiilen son bulmuştur. Siyasette artık milliyetçi söylemleri olan partiler aktif rol oynamaktaydı. Sırbistan’da da Komünist Parti’nin işlevini kaybetmesiyle parti Miloşeviç liderliğinde Emekçi Halkın Sosyalist Birliği Partisi ile birleşmiş ve adını Sırbistan Sosyalist Partisi (SSP) olarak değiştirmiş, tüm söylemini Kosova üzerine kurmuştu.⁶⁹ Öyle ki, 8 Haziran 1989 tarihinde Kosova Savaşı’nın ve Prens Lazar’ın öldürülüşünün 600. yılında bir milyondan fazla Sırp, Kosova Meydan Savaşı’nın yapıldığı Gazimestan Ovası’na toplanmış ve Miloşeviç’in “bir daha asla” temalı konuşmasını coşkuyla dinlemiştir. Miloşeviç’e göre Sırp ulusu bir daha asla yenilmeyecek ve Müslüman Türkler tarafından yönetilmeyecekti. Düzenlenen anma töreninin amacı tarihi bellek, mitler, ulusal sembollerin yeniden canlandırılmasıydı.⁷⁰ Sırp milliyetçiliğinin sahip olduğu bu düşünceleri yeniden canlandırmak pek zor olmamıştır. Halk mitlerle ve coşkulu söylemlerle milliyetçi doğrultuda yönlendirilmiştir. Miloşeviç ayrıca, iktidarını sağlamlaştırmak, Sırp halkını etkilemek ve onları gelecekteki savaşa hazırlamak adına, milliyetçi siyasi

⁶⁷ Bora, *Bölgeler, Sorunlar: Yugoslavya Milliyetçiliğinin provakasyonu*, 120–24.

⁶⁸ İbrahim Tanyerli, “Yugoslav Ekonomisinde Bunalım ve Ekonomik Reform Programı”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdrari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8, sayı 2 (1990): 5–12.

⁶⁹ Louis Sell, *Slobodan Milosevic and the Destruction of Yugoslavia* (Duke University Press, 2003), 78–79.

⁷⁰ Prens Lazar’ın tabutu Kosova’dan alınarak tüm Sırbistan’ı dolaştırılmış ve tekrar Kosova’ya getirilmişti. Birinci Kosova Savaşı sonrası Prens Lazar’ın ölmesi, Sırp milliyetçilere göre beş yüz yıllık Osmanlı yönetiminin ve Sırp tutsaklığının başlangıcı olmuştur. Bu doğrultuda Prens Lazar’ı Mesih sayarak kutsallaştırmış ve onun dirilişini Sırp ulusal dirilişi ile bir tutmuşlardır.

entelektüelleri, Sırp tarihçileri, din adamlarını ve Sırp medyasını oldukça etkili bir şekilde kullanmış ve bir milliyetçi cephe kurmuştur.⁷¹ Gerçekleştirilen propagandayla Sırp tarihi neredeyse yeniden yazmış, diğer uluslara karşı nefret duygusu büyütülmüş ve oluşturulan korku durumu Sırp halkı üzerinde kitlesel bir paranoya yaratmıştır.⁷² Sırp halkının kurtarıcısı olarak yansıtılan Miloseviç, ekonomik kriz ortamında halkın ilgisini cezbetmiş ve kitleleri peşinden sürüklemeyi başarmıştır.

Bu dönemde, federal yönetimi yenilenmek adına bir anayasa taslağı oluşturmuş ve bu taslağı yasalastırmak için halk oylamasına sunmuştur. Taslak, Sırpların büyük desteğini almıştır. Desteğin sebebi gerçekleşecek anayasaya göre Voyvodina ve Kosova’nın özerkliğinin resmi olarak son bulmasıdır. Kosovalı Arnavutlar bu anayasayı reddederek 2 Temmuz 1990 tarihinde bağımsızlık ilan etmiştir. Aslında Kosovalı Arnavutlar, federal yönetimde tıpkı diğer altı cumhuriyet gibi tam karar alma yetkisi istemekteydi. Ayrıca Sırpların giriştikleri baskı ve asimilasyon politikalarına karşı set kurmak bir diğer amaçlarıydı.⁷³ Bağımsızlık ilanını dünya üzerinde tanıyan tek ülke, Kosova içerisinde yüksek oranda soydaşa sahip olan Arnavutluk’tur. Ne federal yönetim ne de Sırbistan bu bağımsızlığı tanımıştır. Diğer yandan yeni anayasa kabul edilmiş ve Kosova özerkliğini federal yönetim nezdinde kaybetmiştir. Bu durum pamuk ipliğine bağlı olan dengelerin federasyon içinde tam anlamıyla kopmasına sebep olmuştur.

Yugoslavya genelinde Aralık 1990’da gerçekleştirilen genel seçimlerde, halkın desteğini sağlamak amacıyla Sırbistan tamamen Kosova ve milliyetçilik üzerine odaklanmıştır. Tüm cumhuriyetlerde ayrılıkçı ve milliyetçi söylemleri olan partiler çoğunluğu sağlamıştır. Makedonya bu konuda istisnadır. Bağımsızlıkların ilanı sonrası Sırbistan ile baş başa kalmak istemeyen ve komşuları tarafından huzursuz edileceğinden emin olan Makedonya Cumhuriyeti federasyondan ayrılmayı savunan söylemlerin karşısında durmuştur. Fakat milliyetçilik bu cumhuriyette de tırmanmıştır. Kısacası, cumhuriyetlerde gerçekleştirilen seçimler ve gelen sonuçlar

⁷¹ Caner Sancaktar, “Yugoslavya’nın Yıkılışında Sırp Milliyetçiliğinin Rolü”, *IX. Ibaness Congress Series*, sayı September 2018 (2018): 5.

⁷² S. Leticia, “Genesis of the Current Balkan War”, içinde *Genocide After Emotion: The Postemotional Balkan War*, ed. Mestrovic S.G. (London and New York: Routledge, 1996), 95.

⁷³ Hüseyin Emiroğlu ve Faruk Muhammet Çakır, “Yugoslavya’nın Dağılması Sürecinde Trans-Atlantik Dış Politika Parametreleri (1990-1995)”, *Avrasya Etüdleri* 1, sayı 33 (2008): 89-90.

çözülme sürecine hız kazandırmıştır. İlk bağımsızlık bayrağı Slovenya tarafından çekilmiştir. Slovenya bağımsızlık kararını halk oylamasına sunmuş ve çoğunluğun desteği ile bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu karara yaklaşık yüzde 80’i Sırp olan Yugoslav Ordusu askeri müdahale ile karşılık verse de Slovenya bağımsızlığını kazanmıştır. Miloseviç’in Büyük Sırbistan haritasında Slovenya topraklarının olmaması, bu ülkenin bağımsızlığını kolaylaştırmıştır. Fakat Sırpların Katolikliği seçen Sırp olduklarına inandıkları Hırvatlar ve Müslümanlaştırılan Sırp olduklarını savundukları Boşnakların bağımsızlık ilanı beraberinde savaşı getirecektir. Ayrıca, hem Bosna-Hersek’te hem de Hırvatistan’da hatırı sayılır bir Sırp nüfus yaşamaktaydı. Bağımsızlık hareketlerine en çok onlar karşı çıkmış ve Sırbistan ile birleşmek adına isyanlar düzenlemiştir. Hırvatistan’da bulunan Krayina Sırp Özerk Bölgesi, Büyük Sırbistan haritası içinde yer almaktaydı. Bu bağlamda Sırbistan’ın Hırvatistan’dan vazgeçmesi mümkün değildir. Öte yandan, 11 Ağustos 1991 tarihinde Hırvatistan, ulusal ordusunu kurduğunu ilan etmiştir ve bu tarihten bir ay sonra Yugoslavya Ordusu Hırvatistan’a karşı saldırı başlatmıştır.⁷⁴

Bosna-Hersek ve Makedonya da tıpkı Slovenya ve Hırvatistan gibi bağımsızlık referandumuna hazırlanmış ve iki gün süren bir referandum gerçekleştirmiştir. Bosna-Hersek’te seçmenin yüzde 63,4’ü sandığa gitmiş ve referanduma katılanların yüzde 99’dan fazlası evet seçeneğini işaretlemiştir. Referandum sonucunun getirdiği yasal haklara dayanan Bosna-Hersek Parlamentosu, 3 Mart 1992 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş ve 6 Nisan 1992 tarihinde Bosna-Hersek, Avrupa Topluluğu (AT) tarafından, 7 Nisan’da ise Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından tanınmıştır. Tarihler 22 Mayıs 1992’yi gösterdiğinde ise Birleşmiş Milletler’e (BM) kabul edilmiştir.⁷⁵ Bağımsızlık ilanının ardından Boşnak ve Hırvatları hazırlıksız yakalayan Sırp milisler Saraybosna’da barikat kurmaya başlamış ve Müslüman çoğunluklu kentleri teker teker ele geçirmiştir.

25 Eylül 1991 tarihinde BM aldığı 713 sayılı karar ile Yugoslavya’ya silah ambargosu başlatarak silah ulaşımının engellenmesini ve Sırp-Boşnak çatışmasının bitirilmesi hedeflemişse de beklenen olmamıştır.⁷⁶ Ambargonun adaleti sağladığını söylemek mümkün değildir. Yugoslavya Ordusu’nun neredeyse tamamı elinde olan Sırplar için durum değişmezken diğer

⁷⁴ William Bartlett, *Croatia* (London and New York: Routledge, 2003), 39.

⁷⁵ Cemile Haliloviç Tekin, *Bosna-Hersek Devleti 1991-1992*, 3. baskı (Konya: Çizgi Yayınevi, 2012).

⁷⁶ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, “Resolution 713”, 1991.

cumhuriyetler ambargo ile zayıf pozisyonda bırakılmış ve Sırp güçler karşısında korunmasız kalmıştır. Savaş boyunca binlerce sivil hayatını kaybetmiş ve Saraybosna tarihinin en uzun kuşatmasını yaşamıştır. Şehrin etrafının dağlarla çevrili olmasını iyi kullanan Sırlar halkı adeta kısıpca almayı başarmıştır. Uzun süre yiyecek sıkıntısı çeken halk kazdıkları tüneller ile hayata tutunmuştur. Savaş boyunca sistematik etnik temizlik uygulanmıştır. Özellikle Sırların yoğunlukta olduğu bölgelerde bu durum oldukça kolay ilerlemiş, kamplarda toplanan sivil halk çok zor şartlarda çeşitli işkencelerden geçerek hayatta kalma mücadelesi vermiştir.

Uluslararası sistemde makul bir çözümün bulunamaması ile Sırlar, Haziran 1995’te harekete geçip NATO’nun (*North Atlantic Treaty Organization*) güvenli bölge ilan ettiği ve Hollandalı askerlerce korunan Srebrenica’yı ele geçirmiştir.⁷⁷ Kadınlara sistematik tecavüzlerin uygulandığı, çocukların deyim yerinde ise köle olarak satıldığı insanlık dışı uygulamalara ve etnik temizliğe sahne olan Srebrenica’da 8 bin 372 Müslüman katledilmiştir.⁷⁸ Sırların bu denli büyük bir saldırıya geçmesinin ardında ABD’nin Bosna-Hersek’e uygulanan silah ambargosunu kaldırma niyeti yatmaktadır. Sırlar, silahlanacak Boşnakların güçlenmesi olasılığına karşı mümkün olduğunca toprak elde etme çabasına girmiştir. Bu saldırıdan sonra Boşnaklar ve Hırvatlar ortak bir harekât için anlaşmıştır. NATO ise Belgrad’ı ve Sırp güçlerini hızlı bir karar alarak bombalamış ve bu son gelişmeler Sırları masaya oturmaya mecbur bırakmıştır.⁷⁹

Kasım 1995 tarihinde ABD’nin Ohio eyaletinde bulunan Dayton Şehri yakınlarındaki Wright-Patterson Hava Üssü’nde, ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Holbrooke önderliğinde yürütölen görüşmelerde uzlaşmaya varılmıştır.⁸⁰ Bosna-Hersek’i Aliya İzzetbegoviç, Hırvatistan’ı Franjo Tudman ve Yugoslavya Federasyonu’nu Slobodan Miloseviç temsil etmiş ve 14 Aralık 1995 tarihinde antlaşma tamamlanarak imzalar atılmıştır.

Böylece, bir devrin sonunu bir dizi çatışma, savaş ve antlaşma getirmiştir. Avrupa’nın merkezinde oldukça uzun süren Yugoslavya İç Savaşı sonunda

⁷⁷ BBC News, “Srebrenitsa Katliamı: 2. Dünya Savaşı’ndan bu yana Avrupa’daki en büyük insanlık trajedisi”, BBCTürkiye, 2018.

⁷⁸ İlker Alp, “Srebrenitsa Soykırımı”, *Avrasya Etüdüleri* 52, sayı 2 (2017): 156–57.

⁷⁹ Ümit Hacıoğlu ve Yenigün Cüneyt, “Bosna-Hersek: Batı’nın Güvenini Kaybettiği Medeniyet”, içinde *Dünya Çatışma Bölgeleri*, ed. Kemal. İnat, 2. baskı (Ankara: Nobel Yayınları, 2010), 10–12.

⁸⁰ Tekin, *Bosna-Hersek Devleti 1991-1992*.

ulus-devletler ortaya çıkmıştır. Balkanizasyonun üçüncü evresi olarak adlandırabileceğimiz Yugoslavya sonrası dönem, beraberinde mikro ulus-devletler getirmiştir. Milliyetçilik bağlamında kurulan bu mikro devletler, savaş sırasında yaşanan göçlere, uygulanan etnik temizlik yöntemlerine karşın içerisinde hala oldukça büyük azınlıklar barındırır. İç savaştan sonra da bölge tam anlamıyla durulmamıştır. Sırp milliyetçileri Yugoslav kimliği çatısı altında bir Sırplaştırma politikası uygulamış ve bu da ulusları ayırtmıştır. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti yıkılmış ve ardında Sırbistan-Karadağ ve Kosova ve Voyvodina özerk bölgelerinden oluşan bir Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ve dört bağımsız ülke bırakmıştır. Fakat Karadağ 2006 yılında, Kosova ise 2008 yılında Sırbistan’dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Ortak yurttaşlık bilinci üzerine kurulan Yugoslavya, güdülen etnik milliyetçilik sonucu yeniden şekillenmiş ve yeniden kabileleşmeye evrilmiştir. Öyle ki, Balkanizasyonun bu son evresinde bölgede en güçlü silah hala etnik milliyetçiliklerdir.

Bu silahı etkisiz hale getirmek için eski Yugoslavya’dan ayrılan ve etnik çatışma geçmişi olan hiçbir devletin günümüzde etkin politikalar ve kapsayıcı ulusal kimlikler geliştirmeye yönelmemesi, etnik çatışma potansiyelini yüksek tutmaktadır. Örneğin, Bosna-Hersek’te uluslararası müdahale sonrasında yaratılan ve etnik ayım hatlarını kurumsallaştıran yönetim sistemi hem Anayasayı kadük bırakmaktadır hem de Boşnaklık, Sırpılık, Hırvatlık gibi ayrımları aşan bir Bosnalılık bilinciyle ulusal bütünleşmeyi engellemektedir.⁸¹ Yine Makedonya’da da Müslümanları ötekileştirmeyecek bir seküler ulusal kimlik oluşturmak yerine Makedon mit ve sembolleri ile dinsel öğeleri ön plana çıkaran politikalar, özellikle büyük bir etnik grup olan Arnavutların milliyetçiliğinin tepkiselini artırmaktadır.⁸²

Sonuç

İçinde bulunulan duruma, diğer bir ifadeyle, koşullara göre biçimlenen milliyetçiliğin Balkan yarımadasında sergilediği tonları; Fransız Devrimi sonrasında bu coğrafyada yayılırken kullandığı ilksel bağların süreç içinde etnik milliyetçilik kulvarından yurttaşlık bağını ön plana çıkaran toprağa dayalı ya da ülkesel milliyetçiliğe hangi koşullar altında geçildiğini;

⁸¹ Sündüs Adaş ve Emrah Konuralp, “Sırp Milliyetçiliği Fay Hattında Bosna-Hersek Siyasetinin Krizi”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi* 8, sayı 2 (2020): 102–26.

⁸² Konuralp ve Adaş, “Makedonya’da İsim Sorunu: Yunan ve Makedon Milliyetçiliklerinin Kıskaçında Kimlik İnşası”.

koşulların değişmesiyle etnik tonun yeniden baskın hale gelerek etnik milliyetçilik rüzgarıyla 20. yüzyılın sonunda, Avrupa’nın ortasında nasıl büyük acılara vesile olduğunu değerlendirdiğimiz bu çalışma, Balkanizasyon trajedisinin köklerini ve dönüşümünü irdelemiştir.

Yurttaşlarını ortak bir kimlik altında bileştirmeyi amaçlayan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti etnik milliyetçiliğe karşı giriştiği mücadeleyi kazanamamış ve yıkılmıştır. Diğer bir ifadeyle, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti çatısı altında birden fazla etnik grubun, farklı inançlara mensup insanların bir arada yaşadığı bu çok-uluslu yapının farklı beklentileri, dinsel-kültürel farklılıkları doğrultusunda, soydaşları ile bir araya gelme arzusunu da diri tutarak yıkılışında tarihsel kökleri derinlere inen etnik milliyetçiliklerin tetiklenişi kritik bir rol oynamıştır.

Federasyonun dağılmasının tek sorumlusu Sırp milliyetçiliği olmamakla beraber, saldırgan ve yayılcı bir tutum benimseyen ve kendinden olmayanı ötekileştirerek yok etmeye girişen, güçlü bir yıkım dalgası oluşturan şüphesiz Sırp milliyetçiliği olmuştur. Sırp milliyetçilerinin yüz yıllardır hayalini kurduğu Büyük Sırbistan özlemi de Yugoslavya altında can vermiştir.

Dağılma sürecinin iyi yönetilememesi, kanlı savaflara yol açmış, milyonlarca masum insan işkence görmüş ve binlercesi hayatını kaybetmiştir. İnsanlar evlerini ve topraklarını terk etmiş ve mülteci olarak yaşama tutunmaya çalışmıştır. Günümüzde halen toplu mezarlar açılmaktadır. Savaşın yarattığı tahribatı maddi ve manevi olarak toparlamak hala mümkün değildir. Ancak bu büyük acılardan insanlığın çıkarması gereken önemli dersler bulunmaktadır. Bu derslerin en başında, etnik kimliklerin kendilerini tehdit altında hissetmeksizin huzur içinde yaşayabileceği, temel hak ve özgürlüklerin çoğunluğun tahakkümüne izin verilmeksizin güvence altına alındığı, ulusal birliğin eşit yurttaşlık zemininde sağlandığı bir seküler-demokratik düzenin insanlığın ortak yararına olduğu gerçeği gelmektedir. Bu ders, Smith ve diğer milliyetçilik kuramcılarının da önemini ortaya koyduğu etnik çekirdeklerin varlığını göz ardı etmeksizin, farklılıkların önemini yadsımaksızın, bu çekirdekleri “yeniden kabileselleşme” rüzgarıyla canlı bombalara dönüştürmenin önü kesebilecek ve insanlığın eriştiği düşünsel düzeye uygun bir çıkış noktası arayışıdır.

Kaynakça

ADAŞ, Sündüs, ve Emrah KONURALP. “Sırp Milliyetçiliği Fay Hattında Bosna-Hersek Siyasetinin Krizi”. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi* 8, sayı 2 (2020): 102–26.

Adaş, S. Konuralp, E. (2020). Eski Yugoslavya’da Sırp Milliyetçiliğinin Tarihsel Temelleri ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nin Dağılmasına Etkileri . ABAD, 3(6), 107-139.

- AKINCI, Abdulvahap. “Milliyetçilik Kuramları”. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* 15, sayı 1 (2014): 131–51.
- AKOVA, Sibel. “Balkan Savaşları’ndan Günümüze Batı Balkanlar ve Kültürlerarası İletişim Bağlamında Türkiye ile İlişkiler”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 2 (2012): 170–201.
- ALP, İlker. “Srebrenitsa Soykırımı”. *Avrasya Etüdüleri* 52, sayı 2 (2017): 127–71.
- ARAP, Erdal, ve Selcen BAYÜN. “Josip Broz Tito”. *Hukuk Gündemi*, sayı 2 (2014): 80–88.
- ARISOY, İbrahim Alper. “Balkan Paradoksu: Bir Parçalanma ve Bütünleşme Alanı Olarak Güneydoğu Avrupa”. *Avrasya Etüdüleri* 43, sayı 1 (2013): 79–104.
- ASLANTAŞ, Selim. “Sırp İsyasının Uluslararası Boyutu (1804-1813)”. *Uluslararası İlişkiler* 6, sayı 21 (2009): 109–36.
- BANAC, Ivo. “Historiography of the Countries of Eastern Europe: Yugoslavia”. *The American Historical Review* 97, sayı 4 (1992): 1084–1104.
<https://doi.org/10.2307/2165492>.
- BARTLETT, William. *Croatia*. London and New York: Routledge, 2003.
- BAŞARAN, Doğançan. “Pax-Amerikana Kavramı ve Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Balkanlar Politikasının Dönüşümü”. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 4, sayı 1 (2018): 37–52.
- BBC NEWS. “Srebrenitsa Katliamı: 2. Dünya Savaşı’ndan bu yana Avrupa’daki en büyük insanlık trajedisidir”. BBCTürkiye, 2018.
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ. “Resolution 713”, 1991.
- BORA, Tanıl. *Bölgeler, Sorunlar: Yugoslavya Milliyetçiliğinin provakasyonu*. 2. baskı. İstanbul: Birikim, 1995.
- BOZKURT, Giray Saynur. “Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar”. *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 10, sayı 2 (2010): 51–95.
- BUTİAİVA, Viktoria. “‘Birinci Dünya Savaşı’ Birinci Dünya Savaşı’nın Ana Nedenlerinden Biri Olarak Emperyalizm”. İçinde *Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak*, editör Burak Gülboy ve Bülent Akkuş, 1. baskı, 167–89. İstanbul: Milenyum Yayınları, 2017.
- DEMİRRAĞ, Yelda. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları”. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi: OTAM*, sayı 13 (2002): 15–33.
- EMİROĞLU, Hüseyin, ve Faruk Muhammet ÇAKIR. “Yugoslavya’nın Dağılması Sürecinde Trans-Atlantik Dış Politika Parametreleri (1990-1995)”. *Avrasya Etüdüleri* 1, sayı 33 (2008): 83–112.
- EREN, Erdem. *Balkanizasyon, Çözülme ve Matruşka Devletler*. Ankara: Alibi Yayıncılık, 2016.
- ERYILMAZ, Bilal. *Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1992.
- Faroqhi, Suraiya. *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*. 5. baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.
- GEIGER, Vladimir. “Human losses of Croats in World War II and the immediate post-war period caused by the Chetniks (Yugoslav Army in the Fatherland) and the Partizans (People’s Liberation Army and the partizan detachment of Yugoslavia/Yugoslav

Adaş, S. Konuralp, E. (2020). Eski Yugoslavya’da Sırp Milliyetçiliğinin Tarihsel Temelleri ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nin Dağılmasına Etkileri . ABAD, 3(6), 107-139.

- Army) and the Yugoslav Communi”. *Review of Croatian history* 8, sayı 1 (2012): 77–121.
- GELLNER, Ernest. *Uluslar ve Ulusçuluk*. İstanbul: Hil Yayınları, 2006.
- HACIOĞLU, Ümit, ve Yenigün Cüneyt. “Bosna-Hersek : Batı’nın Güvenini Kaybettiği Medeniyet”. *İçinde Dünya Çatışma Bölgeleri*, editör Kemal. İnat, 2. baskı, 671–91. Ankara: Nobel Yayınları, 2010.
- HALL, C. Richard. *Balkan Savaşları: 1912-1913 I. Dünya Savaşı’nın Provası*. İstanbul: Homer Kitabevi, 2003.
- HOBSBAWM, Eric J. *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit ve Gerçeklik*. 6. baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.
- JAKUPI, Amir. “Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti İçindeki Kosova Özerk Bölgesi Sorunu (1980-1989)”. *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 6, sayı 1 (Temmuz 2017): 189–215.
- JELAVICH, Barbara. *Balkan Tarihi 1: 18. ve 19. Yüzyıllar*. 5. baskı. İstanbul: küre yayınları, 2016.
- . *Balkan Tarihi 2: 20. Yüzyıl*. 5. baskı. İstanbul: küre yayınları, 2017.
- KAHRAMANYOL, Mustafa, ve Fahriye EMGİLİ. “Tito ve Balkan Siyaseti”. *Avrasya Etüdüleri* 2, sayı 50 (2016): 315–49.
- KARPAT, Kemal. *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- KARPAT, Kemal H, ve Recep BOZTEMUR. “Balkanlar’da Osmanlı mirası ve milliyetçilik”. *Timaş yayınları Tarih inceleme araştırma dizisi*, sayı April 2017 (2012): 365.
- KITROMILIDES, Paschalis M. “Imagined Communities and the Origins of the National Question in the Balkans”. *European History Quarterly* 19, sayı 2 (1989): 149–92.
- KILINÇ, Zeynel Abidin. “Çokkültürlülük ve Millet Sistemi”. *Pesa International Journal of Social Studies* 3, sayı 2 (2017): 44–55.
- KONURALP, Emrah. *Ecevit ve Milliyetçilik*. İstanbul: Togan Yayıncılık, 2013.
- . “Kimliğin Etni ve Ulus Arasında Salınımı: Çokkültürcülük mü Yeniden Kabilecilik mi?” *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 13, sayı 2 (15 Ağustos 2018): 133–46. <https://doi.org/10.17153/oguiibf.400350>.
- KONURALP, Emrah, ve Sündüs ADAŞ. “Makedonya’da İsim Sorunu: Yunan ve Makedon Milliyetçiliklerinin Kıskacında Kimlik İnşası”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 21 (2020): 311–43.
- LETICA, S. “Genesis of the Current Balkan War”. *İçinde Genocide After Emotion: The Postemotional Balkan War*, editör Mestrovic S.G., 91–112. London and New York: Routledge, 1996.
- MALEŠEVIĆ, Siniša. “‘Divine Ethnicities’ and ‘Sacred Nations’: Anthony D. Smith and The Neo-Durkheimian Theory of Nationalism”. *Nationalism and Ethnic Politics* 10, sayı 4 (2015): 561–93.
- MAZOWER, Mark. *Bizans’ın çöküşünden günümüze Balkanlar*. 2. baskı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- MOTYL, Alexander J. *Encyclopedia of Nationalism*. 2. baskı. San Diego: Academic Press, 2001.

Adaş, S. Konuralp, E. (2020). Eski Yugoslavya’da Sırp Milliyetçiliğinin Tarihsel Temelleri ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nin Dağılmasına Etkileri . ABAD, 3(6), 107-139.

- ÖZDEMİR ÜSTÜNDAĞ, Nagehan. “18. Yüzyıl Osmanlı Yönetim Anlayışında ‘Sorun Çözme’ Süreci ve Pazvantoğlu Osman”. *Hacettepe Üniversitesi- Türkiye Araştırmaları Enstitüsü*, sayı 20 (2014): 237–60.
- ÖZKIRIMLI, Umut. *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel bir bakış*. 7. baskı. Ankara: Doğu Batı, 2017.
- SANCAKTAR, Caner. “Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası”. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi* 2, sayı 2 (2011): 27–49.
- . “Yugoslavya’nın Yıkılışında Sırp Milliyetçiliğinin Rolü”. *IX. Ibaness Congress Series*, sayı September 2018 (2018): 1–37.
- SANDER, Oral. *Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü; Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*. 8. baskı. Ankara: İmge Kitapevi, 2014.
- SAVAŞ, Hüseyin. “Dünü ve bugünüyle Kosova Sorunu II”. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* 25, sayı 1 (2001): 101–11.
- SELL, Louis. *Slobodan Milosevic and the Destruction of Yugoslavia*. Duke University Press, 2003.
- SILBER, Laura. *The death of Yugoslavia*. 1. baskı. New York: BBC Book, 1995.
- SMİTH, Anthony D. *Milli Kimlik*. 9. baskı. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1994.
- TANYERLİ, İbrahim. “Yugoslav Ekonomisinde Bunalım ve Ekonomik Reform Programı”. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdrari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8, sayı 2 (1990): 1–16.
- TAŞTAN, Yahya Kemal. *Balkanlar’da Ulusçuluk Hareketleri*. Editör Osman Karatay ve A. Gökdağ Bilgehan. Ankara: Karam ve Vadi Yayınları, 2006.
- TEKİN, Cemile Haliloviç. *Bosna-Hersek Devleti 1991-1992*. 3. baskı. Konya: Çizgi Yayınevi, 2012.
- TODOROVA, Maria. *Balkanlar’ı Tahayyül Etmek*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2003.
- ULUTAŞ, Songül. “1821 Mora İsyanı ve Dramalı Mahmut Paşa”. *Yeni Türkiye Dergisi* 3, sayı 2873 (2015).
- UZGEL, İlhan. “Sosyalizimden Ulusçuluğa: Yugoslavya’da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması”, 2000, 217.
- YAHŞI, Faruk. “Modernleşme Kavramı Çerçevesinde Ernest Gellner’in Milliyetçilik Kuramına Bakış”. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 6, sayı 18 (2017): 699–709.
- YAVUZCAN, Gaye. “Realiteden Mite: Kosova Savaşı (1389) ve Efsanesi”. İçinde *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, editör Aşkın Koyuncu, 1:103–18. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Balkan ve Ege Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2016.